

ACIOS, Universiteit van Amsterdam

Training aan de basis, instrument voor de ontwikkeling?

Een poging tot effectmeting
van vrouwen programma's in Suriname

NIKOS Publicatie no. 11

Training van de basis, instrument voor ontwikkeling?

Een poging tot effectmeting van door Cordaid gefinancierde NGO-vrouwenprogramma's in Suriname

**AGIDS
Universiteit van Amsterdam**

Februari 2002

Training van de basis, instrument voor ontwikkeling?

Een poging tot effectmeting van door Cordaid gefinancierde NGO-vrouwenprogramma's in Suriname

Verkenning verricht door

Merina Eduards
Mayke Kromhout
Astrid Runs
Hebe Verrest

2001

Hebe Verrest (ed.)

VOORWOORD

In het gehele gesprek rondom internationale ontwikkelingssamenwerking wordt telkens benadrukt dat programma's en projecten niet door donoren dienen te worden geformuleerd. Ze zouden allereerst vanuit de ontvangende partij moeten komen omdat er anders geen werkelijke ingang en doorwerking zal zijn en geen duurzame resultaten geboekt kunnen worden. Tegelijkertijd echter wordt, nu meer dan vroeger, door donoren de vraag gesteld – wat levert het eigenlijk op? Dragen extern gefinancierde programma's en projecten werkelijk bij tot zelfstandiger economische ontwikkeling van arme landen en daarin ook tot een verbetering van de positie van armere groepen en gebieden binnen die landen? In dit verband is effectrapportage een nieuw sleutelwoord geworden. In zulk een rapportage dient te worden vastgesteld wat ontwikkelingsprogramma's en projecten hebben opgeleverd, dat wel zeggen welke resultaten expliciet – of impliciet – zijn bereikt. Op zich dreigt dan natuurlijk het gevaar van korte termijn meting. Onder armere groepen zullen bijvoorbeeld programma's gericht op versterking van bewustwording van eigen situaties en van daaruit inzet tot positieverbetering pas op langere termijn effect hebben. Desondanks is het zeer zeker de moeite waard bij tijden na te gaan hoe na het afronden van de programma's en projecten, de stand van zaken is. Dat moet dan inderdaad niet beperkt blijven tot de vraag of die activiteiten zijn uitgevoerd die afgesproken waren of dat de financiële verantwoording c.a. correct is.

Cordaid is sinds een groot aantal jaren actief in Suriname, waarbij de laatste jaren veel meer programma's, althans bundelingen van projecten, ondersteund worden dan individuele projecten als zodanig. Dit geldt ook voor aanzetten gericht op de positieverbetering van vrouwen die nu in programma's vorm krijgen. Cordaid 'faciliteert' daartoe een set van NGO's, zoals het NGO-Forum, de Nationale Vrouwenbeweging Suriname (NVB), Projekta, en Pro Health. Deze NGO's voeren met en voor CBO's (buurtorganisaties of basisorganisaties) in verschillende buurten van Groot Paramaribo, op vrouwen gerichte programma's en projecten uit. Daarnaast heeft kredietcoöperatie Godo in haar portefeuille ook een kredietprogramma dat zich met name op ondernemers met weinig eigen middelen richt.

Ons is gevraagd een 'effectmeting' van deze programma's en projecten op te zetten. Hiervoor hebben wij in Suriname materiële en immateriële gastvrijheid op het CESWO genoten. Het onderzoek is in het voorjaar 2001 verricht door vier onderzoeksters, uit Suriname afkomstig en/of op Suriname betrokken, te weten drs. Merina Eduards, dr. Mayke Kromhout, drs. Astrid Runs en drs. Hebe Verrest. Hebe Verrest heeft meegewerkt aan de opzet van het programma en heeft, in onderling overleg, de redactie gevoerd van het voor u liggende rapport dat geschreven is op basis van de deelverslagen van de vier onderzoeksters. Dit rapport begint, na een *executive summary*, met een zevental door ons vijven geformuleerde algemene aanbevelingen die hopelijk een goede ingang voor overleg tussen Cordaid, NGO's en CBO's over de toekomst van zulke programma's en projecten zullen leiden die naar onze mening in de Surinaamse context vooralsnog van betekenis zijn.

Wij zijn telkens plezierig verrast geweest door de positieve insteek van zowel de NGO's, de CBO's als individuele deelnemers aan de projecten op onze activiteiten. Wij hebben nimmer het gevoel gehad als een soort 'spion' te worden beschouwd maar er is in het algemeen zeer open met ons van gedachten gewisseld over de uitvoering en resultaten van wat opgezet is. Wij hebben dat duidelijk op prijs gesteld.

Wij hopen dat de betrokkenen en anderen deze rapportage als zinnig zullen ervaren. Een concept tekst van dit rapport is in oktober 2001 door Merina, Hebe, Astrid en mijzelf besproken met de NGO's – zowel in een gemeenschappelijk overleg waarbij ook. drs. Eric Bloemkolk van Cordaid aanwezig was en die werd geleid door dr. Marten Schalkwijk, NIKOS, als in afzonderlijke gesprekken met de verschillende NGO's. Dit overleg was positief en nuttig, ook voor het her en der bijstellen, preciseren en concretiseren van de tekst. Vanzelfsprekend blijft de tekst geheel voor onze verantwoordelijkheid maar het idee om deze tekst ook voor enerzijds de CBO's in Suriname als voor buitenstaanders toegankelijk te maken, werd door de NGO's, Cordaid en onszelf onderschreven.

Ad de Bruijne
AGIDS/Universiteit van Amsterdam

1 december 2001

EXECUTIVE SUMMARY EN AANBEVELINGEN

OPZET EN ACHTERGROND

Binnen evaluatie van projecten en programma ligt de nadruk hoofdzakelijk op *monitoring* van de feitelijke uitvoering. Is de uitvoering verlopen zoals de intentie was en zijn de financiën adequaat besteed? De effecten waartoe de uitvoering leidt zijn hierbij niet aan de orde. Het onderzoeksrapport dat nu voor u ligt tracht dit wel te doen en is gericht op het meten van effecten van op vrouwen gerichte programma's die in Suriname uitgevoerd zijn. Hierbij is gekeken naar effecten die al dan niet in de richting wijzen van de doelstellingen van beleid zoals die door de Afdeling Latijns-Amerika (ALA) binnen Cordaid, die ons verzocht deze rapportage te verrichten, geformuleerd zijn.

Bezien is in welke mate via de uitvoering van de programma's:

- de positie van vrouwen en hun huishouden op individueel niveau versterkt is (sociaal-economisch, sociaal-cultureel, politiek, alsmede qua fysieke gezondheid);
- de positie van vrouwen in hun leefomgeving versterkt wordt via concrete vormen van lokale buurtorganisatie (grotere participatie van vrouwen in buurtorganisaties, versterking van de institutionele en uitvoeringscapaciteiten van buurtorganisaties, invoering van een gendersensitief beleid binnen de organisaties);
- een positieve verbinding tussen lokale organisatie en wijdere samenleving ontstaat waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw in de samenleving als geheel (vergroting van het netwerk van buurtorganisatie en participatie in activiteiten en in lobbyactiviteiten op een breder niveau dan de buurt).

Naast het meten van deze effecten had dit onderzoek ook tot doel na te gaan welke methoden wel of niet geschikt lijken om zulke effectmetingen te verrichten.

Het veldonderzoek is uitgevoerd door vier onderzoeksters van Surinaamse en Nederlandse herkomst gedurende twee maanden in Suriname en gecoacht door Ad de Bruijne. De voorbereidingen voor het onderzoek en de samenstelling van het verslag hebben hoofdzakelijk in Nederland plaatsgevonden aan de Universiteit van Amsterdam binnen AGIDS.

DE PROGRAMMA'S

Acht programma's, uitgevoerd door vijf NGOs, zijn in deze effectmeting bestudeerd. Van deze programma's hebben drie zich hoofdzakelijk gericht op individuele vrouwen en vijf op de versterking van basisorganisaties. Tussen deze twee groepen is gedurende het gehele onderzoek onderscheid gemaakt.

De drie programma's die zich op individuen richtten zijn: 'Basisgendertraining' (uitgevoerd door Projekta), 'Vrouwen in niet- traditionele vrouwenberoepen' (uitgevoerd door de NVB) en 'Kredietverlening aan kleinschalige economische activiteiten' (uitgevoerd door GODO).

Een vijftal programma's heeft de versterking van basisorganisaties centraal gesteld, te weten: Capaciteitsopbouw basisorganisaties (uitgevoerd door Projekta), 'Versterking vrouwengroepen aan de basis (uitgevoerd door de NVB), 'Buurtverbetering en gemeenschapsontwikkeling' (uitgevoerd door het Bureau Forum NGO's), 'Gemeenschaps Gezondheidsontwikkelingsprogramma (uitgevoerd door Pro Health)' en het Y'uma- Jonge Vrouwen Programma (uitgevoerd door de NVB). De laatste twee genoemde programma's hebben ook onderdelen die zich richten op individuele vrouwen maar vanwege de nadruk die op de versterking van basisorganisaties ligt, zijn ze onder de tweede groep geschaard. Het aanvangsniveau van de NGO's is laag. Een groot aantal basisorganisaties heeft bij aanvang van het

programma nauwelijks insitutionele capaciteiten en de bestuursleden beschikken nauwelijks over bestuurlijke ervaring.

Sommige van de programma's zijn afgerond, andere zijn inmiddels met een 'nieuw ronde' gestart. Er is telkens gekeken naar de effecten van een volledig afgerond programma. Alle programma's zijn wat betreft organisatie, uitvoering en financiële verantwoording min of meer succesvol verlopen. De programma's zijn uitgevoerd in de periode 1994-2000. Dit is in periode waarin de sociaal-economische situatie in Suriname sterk verzwakt is, hetgeen zijn weerslag heeft op de effecten die met de programma's gesorteerd kunnen worden.

METHODOLOGIE

Voor de effectmeting is gebruik gemaakt van verschillende methoden. Allereerst is bestaande schriftelijke informatie over de programma's en projecten bestudeerd. Het ging dan vooral om verslagen en programmaopzetten. In Suriname heeft een aantal weken voor het eigenlijke onderzoek door Ad de Bruijne een korte verkenning plaatsgevonden om met de leiding van de vijf NGO's het doel van de effectrapportage te bespreken en met hen te overleggen hoe deze rapportage het beste kon worden opgezet. Het concrete veldwerk van de onderzoeksters is begonnen met het houden van interviews met de directeuren en staf van de NGO's die programma's uitgevoerd hadden. Aansluitend is met de projectleider van een bepaald programma uitgebreid gesproken over het verloop van het programma. De projectleiders hebben ook inzicht gegeven in aantal en achtergrond van de deelnemers aan de programma's.

Binnen de programma's die zich op individuele vrouwen richtten, is een selectie van 10 deelnemers gemaakt waarmee interviews gehouden zijn. Tevens is een controle groep gevormd van vijf vrouwen die niet deelgenomen hebben aan het programma maar wel tot de feitelijke doelgroep behoorden, bijvoorbeeld vrouwen die zich in eerste instantie hadden aangemeld voor deelname maar zich later terug trokken. Ook met hen is gesproken. De bedoeling hiervan was de resultaten van de getrainde vrouwen te vergelijken met die van niet-getrainde vrouwen. Er is een eerste begin gemaakt met het gebruik van enkele discussiegroepen.

De programma's die zich richtten op de versterking van basisorganisatie zijn, na studie van de documenten, geanalyseerd via het interviewen van zowel de persoon die namens de organisatie deelgenomen heeft aan het programma als een lid van het dagelijks bestuur of de leiding van de organisatie.

Ten slotte is overleg geweest met deskundigen op het gebied van NGO's, gender en ontwikkelingsvraagstukken in de Surinaamse context. Dit is zowel informeel gebeurd als ook op een avond waarop onze ervaringen aan hun kennis hebben getoetst.

EFFECTEN VAN PROGRAMMA'S

Effecten op het niveau van vrouwen en hun huishouden.

Kennis en inzicht in de eigen situatie en de eigen identiteit; vergroting eigenwaarde; veranderingen in de rol en positie van vrouwen

Positieve effecten van vrouwenprogramma's zijn, zeker op sociaal-cultureel gebied, niet te realiseren zonder in de trainingen een specifiek onderdeel genderverhoudingen op te nemen. Veranderingen die vanuit zo'n onderdeel zinnig blijken te worden ingezet, hebben vooral betrekking op inzicht in de 'juiste' huishoudelijke taakverdeling, zoals op het terrein van opvoeding, en op het gebied van mannen- en vrouwenwerk. Hoe vaker vrouwen een goede training krijgen des te beter zijn zij in staat deze ideeën te abstraheren tot een niveau boven hun directe leefomgeving. De mate waarin vrouwen

over *tools*, vaardigheden, beschikken om te onderhandelen alsmede hun sociaal-economische mogelijkheden en etnische achtergrond bepalen dan de mate waarin zij in staat zijn de veranderende inzichten door te voeren in de praktijk.

De implementatie van de veranderde inzichten in de dagelijkse praktijk van het leven van de deelnemers aan de training heeft duidelijk te maken met het aanleren van vaardigheden als communicatie, onderhandelen, conflicthantering. Deze onderdelen zijn vaak te vinden in programma's gericht op de versterking van (vrouwen)organisaties en niet zozeer bij de training van individuele vrouwen.

Een aantal personen van deze organisaties waren mannen. Bij hen is een verschuiving in ideeën en percepties te zien ten aanzien van de rollenpatronen tussen mannen en vrouwen.

Deelname aan besluitvorming in het huishouden

Deelnemers aan programma's waarin aandacht besteed werd aan genderbewustwording hebben andere visies ontwikkeld ten aanzien van machtsvraagstukken die zich binnen huishoudens voordoen. Echter, zonder een visieverandering binnen hun directe leefomgeving of zonder dat zij hun onderhandelingspositie verbeteren (bijvoorbeeld door sociaal-economische versterking) zal hieraan moeilijk concrete invulling gegeven kunnen worden.

Vele vrouwen die aan de programma's gericht op versterking van individuele vrouwen meegedaan hebben, zijn zich niet bewust van het belang dat zij participeren in besluitvorming op buurtniveau. Dat is anders voor de programma's die zich op versterking van organisaties richten.

Zeggenschap over vruchtbaarheid en sexualiteit en (contra) geweld

De programma's gericht op individuele vrouwen zijn er in geslaagd vrouwen bewuster te maken van de zeggenschap die zij hebben over hun vruchtbaarheid. De maatschappelijke context biedt echter weinig ruimte om hieraan invulling te geven. Met uitzondering van het programma van Pro Health dat heeft getracht middels voorlichting jongeren bewust te maken is hieraan in de programma's gericht op organisaties niet gewerkt.

Verbetering in de arbeidsverdeling:

De programma's hebben bijgedragen aan verandering van ideeën over mogelijkheden voor vrouwen om betaald werk te verrichten en de waarde daarvan voor vrouwen en hun huishouden. Datzelfde geldt voor de visie op de verdeling van huishoudelijke taken tussen mannen en vrouwen en de mogelijkheden die vrouwen zien om dit te verdelen. Met name de genderbewustwordingstrainingen hebben dit weten te realiseren.

Echter, de deelnemers beschikken in de regel nog niet over *tools* om veranderingen door te voeren. De concrete effecten blijven zo beperkt.

Toegang en positie op de arbeidsmarkt

Voor vrouwen moet toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt als cruciaal worden beschouwd. Specifieke beroepsvaardigheden zijn voor laagopgeleide vrouwen daartoe een vereiste. De meeste programma's gericht op individuele vrouwen besteedden hieraan echter geen aandacht. Vrouwen hebben door participatie in die programma's dan ook geen betere toegang tot de arbeidsmarkt gekregen.

De toegang van vrouwen tot de arbeidsmarkt en hun positie op de werkvloer worden verbeterd indien vaardigheden op het gebied van besturen en projectmatig werken in hun trainingen aan de orde zijn gekomen. Dit gebeurde met name in projecten die zich richtten op versterking van organisaties. De deelnemers hieraan waren in staat deze vaardigheden in te zetten in hun betaalde werk. In een aantal

gevallen leidde dat er ‘zelfs’ toe dat de deelnemers ‘weggekocht’ werden door het bedrijfsleven of een dusdanig drukke baan kregen dat zij niet langer participeerden in de (vrijwilligers)organisatie.

Naast opleiding en ervaring is geld een andere productiefactor. Het kredietprogramma is geslaagd is het toegankelijker maken van een productiefactor voor een specifieke groep vrouwen. Dit heeft echter niet tot een realiseren van hogere welvaart geleid.

Effecten op het niveau van de directe leefomgeving/de buurt

Toename van de deelname van vrouwen in lokale organisaties en toename van hun invloed op het besluitvormingsproces

De programma's die zich hebben gericht op individuele vrouwen zijn er niet in geslaagd een grote betrokkenheid van de deelnemers in lokale organisaties te realiseren. Hiertoe ontbreekt de begeleiding en expliciete stimulans in het programma. Deelnemers aan de programma's zetten hun nieuwe vaardigheden en bewustwording zo niet automatisch om in actieve participatie in een buurtorganisatie. Wel hebben de programma's grotere interesse voor deelname aan buurtorganisaties weten te genereren.

Versterking van de institutionele capaciteiten van basisorganisaties

De programma's voorzien in trainingsonderdelen die essentieel zijn om de institutionele capaciteiten van de organisaties te versterken. In de realiteit blijkt dat de mate waarin deze in de organisaties geïmplementeerd worden niet optimaal is. Dit geldt met name voor de net gestarte basisorganisaties en in mindere mate voor de langer bestaande organisaties die zich op een hoger niveau dan de buurt bewegen.

Er zijn hiervoor diverse oorzaken aan te wijzen. Samengevat kan men stellen dat

- de trainingen moeilijk zijn en niet altijd aangepast op het niveau van de groep; trainingen worden bovendien slechts eenmalig gegeven, hetgeen te weinig is;
- de kennis te veel blijft bij de individuen die het programma ‘namens’ de organisaties gevolgd hebben. Ze wordt te weinig omgezet naar de organisatie, dit vanwege gebrek aan aandacht hiervoor binnen de organisatie (tijdgebrek, machtssituatie) en de sterke wisseling van betrokkenen in de organisaties.

Begeleiding door de NGO van een basisorganisatie die aan de training deel genomen heeft, is noodzakelijk om beide oorzaken, althans deels, weg te nemen. Intensieve individuele training en begeleiding leidt tot ‘de beste’ resultaten maar dit is vanwege de tijdsbelasting en hoge kosten niet altijd een mogelijkheid. Mogelijkheden tot verbetering liggen in de programmastructuur, de deelnemende basisorganisaties en de deelnemers aan het programma zelf.

Implementatie van een gendervisie in de activiteiten en het beleid van de organisaties

Een aantal organisaties had reeds een gendersensitief beleid voor aanvang van het programma. De organisaties die dat niet hadden, hebben dit door deelname aan een programma niet direct ontwikkeld. Ze zijn wel begonnen met het benoemen van doelgroepen, een eerste aanzet om te komen tot een gendersensitief beleid.

Effecten op het niveau van de samenleving

Netwerken, participatie in activiteiten en lobby op een breder niveau dan de buurt

Veel basisorganisaties zijn door de trainingen geen ‘bredere maatschappelijke verbindingen’ aangegaan. Zij hebben zowel voor en na het programma hoofdzakelijk contacten met andere organisatie in de buurt. Vrouwengroepen hebben vaak wel contacten met andere vrouwengroepen buiten de buurt maar voeren geen activiteiten met hen uit. De basisorganisaties zien de NGO's als de aangewezen

organisaties om voor hun belangen te lobbyen en voor en namens hen het maatschappelijke debat te beïnvloeden.

De methodologie

Gebruik making van controlegroepen bij het meten van effecten van programma's die zich richten op individuele vrouwen heeft gewerkt voor niet-neutrale vragen, bijvoorbeeld opinies ten aanzien van mannen- en vrouwenrollen, alhoewel de verschillen echt nuances zijn. In de toekomst zou meer geëxperimenteerd kunnen worden met het gebruik van discussiegroepen waarin algemeen maatschappelijke opinies op het terrein van een specifiek gebied ontwikkeld kunnen worden, die dan afgezet kunnen worden tegen de opinies van vrouwen die aan programma's hebben deelgenomen. Discussiegroepen lijken een zeer adequate methode te zijn om opinies te kunnen genereren en maatschappelijke issues ter sprake te brengen. Voor inzicht in de inrichting van het dagelijks leven van vrouwen en de situatie in huis zijn de verhalen van deelnemers zelf veel beter te gebruiken. Een baseline studie of nulmeting zou hierin veel meer inzicht geven. Deelnemers zouden dan voorafgaand aan het volgen van het programma geïnterviewd worden over die aspecten van hun leven waarop het programma/project effect wil hebben.

Interviews met deelnemers namens de organisatie en een vertegenwoordiger van het bestuur/staf heeft een goed beeld gegeven van de effecten van de programma's omdat ook veel schriftelijk materiaal van de organisatie beschikbaar was. Een interview met iemand van het dagelijks bestuur was echter vaak moeilijk te plannen. Wij denken dat participatieve observatie van vergaderingen en activiteiten eenvoudiger is te realiseren. Het is wel tijdrovender.

Aanbevelingen

De conclusies die we getrokken hebben over de effecten van op vrouwen gerichte programma's vormen ons inziens een goede basis voor bezinning over mogelijke veranderingen en verbeteringen in programma's en projecten en het beleid wat hieraan ten grondslag ligt. We hebben hiervoor een aantal aanbevelingen geformuleerd. De aanbevelingen zijn in de regel algemeen van aard en betreffen vooral achtergrond en doelstelling die naar ons idee voor ogen gehouden moeten worden bij het ontwikkelen van nieuwe programma's en projecten en het maken van concrete aanpassingen in bestaande. Concrete stappen om deze doelstellingen te bereiken zullen door NGO's, CBO's en Cordaid, tezamen gezet moeten worden. Gebruikmakend van ieders ervaring en expertise en rekening houdend met ieders beperkingen kunnen mogelijk aangepaste concrete plannen en aanpassingen ontwikkeld worden die effecten van de op vrouwen gerichte programma's structureel en duurzaam zullen vergroten.

1. De rol en betekenis van basisorganisaties in de buurt

A. Het *versterken van CBO's* (ook wel basisorganisaties en vaak buurtorganisaties) is essentieel voor zelfstandiger bewonersparticipatie in de Surinaamse samenleving. Hiertoe is van betekenis dat voor de verschillende buurten vanuit de CBO's doeleinden worden geformuleerd die vanuit het perspectief van de inwoners zinnig en haalbaar lijken te zijn. Bewoners zelf spelen hierin een belangrijke rol. In deze doeleinden dient versterking van de positie van vrouwen nadrukkelijk te zijn aangegeven. Via programma's en projecten zouden deze moeten worden nagestreefd. Dit kan onder meer gerealiseerd worden door de CBO's te ondersteunen bij het inventariseren van problemen en behoeften in de buurt via intensieve contacten met een zo breed mogelijke vertegenwoordiging van de bewoners (bijvoorbeeld door training in het gebruik van discussiegroepen).

B. Buurtorganisaties zouden zich nadrukkelijker dienen te richten op een *goed functioneren binnen hun buurt*. Hierbij moet vanuit de buurten zelf worden nagestreefd dat zulke organisaties niet zozeer berusten op de inzet van een enkele persoon die de organisatie vorm geeft en vertegenwoordigt, maar wijder in de buurt representatie vindt die tot uiting komt in actief en betrokken besturen. In dit verband verdient de opzet van buurtorganisaties als verenigingen in plaats van stichtingen in de regel de voorkeur. In elk geval is, ook als voor een stichtingsvorm gekozen wordt, een *democratisch opgezette structuur essentieel*. In de huidige situatie geven veel organisaties in Suriname de voorkeur aan een 'stichting' als vorm van rechtspersoonlijkheid omdat de juridische procedure hiervoor eenvoudiger is en de kosten veel lager zijn dan bij het verkrijgen van de status 'vereniging'. Een lobby vanuit de NGO's bij de overheid is nodig om hierin verandering te kunnen realiseren.

Een evenwichtige samenstelling van een bestuur verdient voorkeur; mannen en vrouwen, ouderen en jongeren van verschillende etnische groepen zouden hierin vertegenwoordigd moeten zijn. Dit geldt zeer zeker voor vrouwen. Zij zouden meer betrokken moeten zijn in beleidsstructuren en planning en niet alleen op het niveau van uitvoering.

2. Institutionele versterking van basisorganisaties

- A. *Capaciteitsversterking van besturen* om het dagelijks werk van de basisorganisaties nauwgezet en democratisch te sturen en te begeleiden is essentieel. De ondersteuning van NGO's als intermediaire organisaties is, zoals wij geconcludeerd hebben, hierbij van veel betekenis.
- B. *De begeleiding door intermediaire organisaties verdient versterking*. De begeleiding die vanuit de NGO's de CBO's geboden wordt, wordt vaak gegeven door vrouwen die daarnaast dikwijls zelf een volledige dagtaak hebben en lang niet altijd zeer ervaren in die begeleiding zijn. Van belang is het versterken van de training van de begeleiders. Door de NGO's gemeenschappelijke te organiseren cursussen waarin dit plaats vindt, lijkt aanbevelenswaardig. In de curricula van

bestaande onderwijsprogramma's (bijvoorbeeld aan de ADEKS of de AHK) zou, voor zover mogelijk, aandacht kunnen zijn voor deze en andere beroepsvaardigheden die eigen zijn aan het werken in en met NGO's en basisorganisaties¹.

- C. Vooral bij die buurtorganisaties die, hoezeer hun doeleinden nastrevenswaardig zijn, niet optimaal functioneren, lijkt langduriger en intensievere begeleiding zinnig. Hierbij zal een *'vaste' begeleider* zich moeten richten op ondersteuning bij verbetering van de opzet van werkplannen, via meer inzicht in het maken van werkplannen en via betere communicatieve en redactionele vaardigheden bij het schrijven, presenteren en de fondsenwerving.

2. Duurzame verbetering van de maatschappelijke positie van vrouwen

- A. De versterking van bewustwording onder vrouwen ten aanzien van genderverhoudingen is essentieel om gendergelijkheid te realiseren. Echter, om de inzet van deze bewustwording te realiseren en te vertalen naar een voor hen betere maatschappelijke positie inclusief een verbeterde toegang tot de arbeidsmarkt, zal ze samen moeten gaan met de *ontwikkeling van vaardigheden* die vrouwen hierbij in kunnen zetten, zoals beroepsopleidingen en bestuurlijke vaardigheden. De programma's die NGO's ontwikkelen ten aanzien van vrouwen zijn hiervoor een goede ingang.
- B. Vrouwen die deelgenomen hebben aan een programma gericht op *gender*bewustwording moeten deze kennis (en de eventuele vaardigheden) inzetten in buurtorganisaties en andere CBO's. Hiertoe zouden zij veel actiever toe moeten worden gestimuleerd in de programma's die door de NGO's aangeboden worden.
- C. In het algemeen lijken de *programma's/projecten* die met vrouwen in de buurten worden uitgevoerd, zeker daar waar het trainingsprogramma's betreft, duidelijk *te kort van duur*, met name door het eenmalige karakter. NGO's zouden meer aandacht moeten schenken aan de follow-up van trainingen. Strategieën om het bewustwordingsproces vast te houden zijn de inschakeling van een (goede) begeleider die ook na de training regelmatig contact houdt met de doelgroep en het aanbieden van *refreshment* trainingen voor participanten.
- D. Het verdient aanbeveling dat programma's gericht worden op vrouwen van verschillende etnische groepen en verschillende leeftijden en dat ook zij die niet direct deel kunnen deelnemen, gestimuleerd worden.

4. Bewustwording man-vrouw verhoudingen in een breder perspectief

- A. Vanuit het perspectief van man-vrouw verhoudingen in het licht van opbouw van huishoudens en die van de samenleving, is het van belang ook *programma's* te ontwikkelen voor *(jonge) mannen*. Er moet daarom naar alternatieve strategieën uitgekeken worden om jonge mannen te betrekken bij het participeren in programma's/projecten. Via sportorganisaties en bepaalde beroepen zou er een werving gemaakt kunnen worden.
- B. In het algemeen zou, zoals tegenover ons ook van verschillende zijden is benadrukt, meer aandacht besteed kunnen worden aan *jongeren programma's/projecten*. Een groot gedeelte van de bevolking bestaat immers uit jongeren voor wie het perspectief niet altijd duidelijk lijkt. Naarmate zij meer betrokken raken bij de problematiek van opbouw van huishoudens, van woon- en werkomgevingen en van de samenleving als geheel, kunnen zij beter inspelen op het veranderen van de sociaal-economische en sociaal-politieke realiteit.

¹ Dit werd tijdens het overleg met de NGO afgelopen oktober door henzelf naar voren gebracht. Deze training zou tevens 'anti-patronage' en 'anti-autoritair' gericht moeten zijn.

5. Samenwerking tussen basisorganisaties

De *samenwerking tussen buurtorganisaties* lijkt relatief gering te zijn, zeker op het terrein van de versterking van de positie van vrouwen. Het verdient aanbeveling dat in onderling overleg tussen een NGO en een aantal buurtorganisaties gezocht wordt naar een aantal verbindende thema's waarop door betrokken organisaties samengewerkt kan worden zodat via bredere verbanden verbetering van de positie van vrouwen gerealiseerd kan worden. Sommige buurtorganisaties beleggen netwerkbijeenkomsten door tussenkomst van de intermediaire organisatie. Als dat het geval is, dan dient het karakter van deze bijeenkomsten te worden verdiept waardoor ze tevens gericht zijn op langduriger contacten.

6. Bredere maatschappelijke participatie van basisorganisatie

Er is niet geconstateerd dat buurtorganisaties via bredere verbanden nadrukkelijk bijdragen aan de versterking van de positie van vrouwen in hun buurt. CBO's beschouwen NGO's daarvoor het aangewezen orgaan. Het verdient daarom aanbeveling dat *NGO's enerzijds nadrukkelijk hun rol als lobbyist uitbouwen en anderzijds CBO's daartoe trainen* om dit vanuit hun perspectief en op hun niveau te doen. Dit zal onderstreept kunnen worden door meer wederzijdse contacten en uitwisseling tussen CBO's en NGO's. Omdat NGO's en CBO's op verschillend niveau opereren betekent dit niet dat NGO's door het lobby-trainen van CBO's zichzelf uitschakelen.

7. Effecten meten

A. Om effecten op programma's zo goed mogelijk te meten is het van belang om tevoren tot zeer *concrete doelformuleringen* te komen. Deze formuleringen zijn met name zinnig waar het zogenaamde immateriële doeleinden van een programma betreft. Dan kan bij afsluiting van het programma veel beter worden aangegeven wat wel/niet/waarom bereikt is.

B. Om effecten op programma's zo goed mogelijk te meten is het van belang dat bij aanvang van programma's een *nulmeting onder de doelgroep* gehouden wordt. Op die onderdelen waarop het programma effect wil hebben zou de huidige situatie in kaart gebracht moeten worden. Na afloop kan de situatie opnieuw bekeken worden. Opgetreden veranderingen kunnen dan in het licht van effecten van het programma beschouwd worden.

C. '*Effectrapportage*' is o.i. geen afsluitende activiteit maar dient een *vanzelsprekend onderdeel* van een serie programma's/projecten te zijn. Het is nuttig dat elke twee jaar 'gemeten' wordt hoe de verschillende programma's en projecten functioneren. Hierbij dient een 'kritisch-ondersteunende' opzet gevolgd te worden die op verschillende niveaus tot bijstelling van de programma's kan leiden.

D. Binnen de ontwikkeling van adequate manieren om effecten van programma's en projecten te meten zou verder geëxperimenteerd moeten worden met methoden als participatieve observatie en discussiegroepen. Deze tijdrovender manieren kunnen beter inzicht bieden in effecten van programma's en vormen een goede aanvulling op het gebruik van interviews. Het lijkt zinvol indien over deze methoden met en tussen de NGO's binnen afzienbare tijd een *workshop* georganiseerd wordt.

Hoofdstuk 1

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Zoals elders in de wereld dringt ook in Suriname het besef door dat ontwikkeling niet iets is wat door de overheid, laat staan door de buitenwereld gebracht moet worden, maar - binnen het raamwerk van de maatschappelijke (on)mogelijkheden - op initiatieven en inzet van mensen zelf berust. Er is nu steeds meer inzet van niet-gouvernementele organisaties (NGO's) die min of meer nationaal opereren, vanuit een perspectief van armoede bestrijding, verbetering van de positie van vrouwen of de noodzakelijke aandacht voor (inter)nationale milieukwesties. Anderzijds vormen zich op lokaal niveau zogenaamde basisorganisaties of community based organisations (CBO's), die in 'hun' buurt of streek iets willen bereiken.

Dat ontwikkeling van binnenuit moet komen, wil niet zeggen dat de organisaties die dat ondersteunen en vorm geven, zoals NGO's en CBO's, geen ondersteuning van buiten nodig hebben. Gegeven hun beperkte middelen hebben zij financiële en inhoudelijke *support* nodig om het werk ter plaatse adequater uit te voeren. Vele Surinaamse NGO's worden van buitenaf, met name vanuit Nederland ondersteund. (Runs en Verrest, 2000). In dat kader is in Suriname ook de Nederlandse NGO Cordaid, die met betrekking tot Suriname als penvoerder van de Nederlandse medefinancieringsorganisaties (MFO's) optreedt, sinds lange tijd actief. Jaarlijks investeert ze zo'n drie miljoen gulden in programma's en projecten die door Surinaamse NGO's in Suriname uitgevoerd worden en waarbij ook CBO's betrokken worden. Deze projecten en programma's richten zich op een groot aantal verschillende maatschappelijke velden en doelgroepen. Op dit moment zijn hier ongeveer twintig NGO's bij betrokken.

Cordaid verricht in Suriname deze ondersteuning van lokale NGO's vanuit een specifieke werkfilosofie, namelijk die vanuit het zogenaamde ALA-beleid (Afdeling Latijns-Amerika). Hierin staan de problemen van de armen en de initiatieven daaromheen centraal. Van betekenis bij deze ondersteuning is dan echter dat meer dan alleen wordt bijgedragen tot de 'oplossing' van het probleem zelf. Essentiëler is nog het creëren van een structuur die de samenleving in staat stelt om zelfstandig, dus na beëindiging van de interventie door de buitenlandse NGO, ingezette processen voort te zetten. Het is daarom van centraal belang dat er nationaal en lokaal vormen van organisatie gestimuleerd en versterkt worden. Organisaties zouden over vaardigheden en middelen moeten beschikken die hen in staat stellen zelfstandig relaties aan te gaan met andere spelers in die samenleving.

Cordaid ondersteunt interventies van NGO's die op drie onderling samenhangende niveaus effecten moeten sorteren, te weten:

- de oplossing van concrete problematiek van armoede en uitsluiting;
- versterking van eigen nationale en lokale organisaties die in staat zijn;
- duurzame relaties aan te gaan met andere relevante actoren.

De betrokken NGO's waarmee Cordaid in Suriname relaties onderhoudt, doen in verslagen en evaluaties regelmatig verslag van de uitvoering en de voortgang van hun projecten en programma's. Cordaid zegt dan ook voldoende informatie te hebben van het verloop en de financiële verantwoording van de activiteiten die door NGO's uitgevoerd zijn. De kennis over de effecten van de programma's is echter veel beperkter. Met andere woorden: of er is gedaan wat is afgesproken is bekend, maar wat de resultaten daarvan zijn, is onderbelicht.

Momenteel worden in het 'ontwikkelingscircuit' stevige maatschappelijke debatten gevoerd over de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking. Veel meer dan tien jaar geleden wordt bediscussieerd welke bijdrage ontwikkelingssamenwerking levert aan armoedebestrijding. Dit betekent dat er veel meer

interesse komt voor effectmetingen die inzicht geven in de resultaten van programma's en projecten op de doelgroep.

In dit onderzoek is bekeken wat de effecten van een aantal door Cordaid gefinancierde projecten en programma's in Suriname zijn. De onderzochte projecten en programma's richten zich op de situatie en positie van vrouwen in Groot-Paramaribo.

In het onderzoek is bekeken welke geplande (en ongeplande) veranderingen in de positie van vrouwen zijn opgetreden die het gevolg zijn van hun deelname aan het programma en wat de oorzaken hiervoor zijn. Daarnaast heeft de analyse een meer methodologisch doel. Er wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van zogenaamde 'terms of reference' waarmee veranderingen op de drie niveaus zoals hierboven beschreven, gemeten kunnen worden.

Evaluaties: Ja, natuurlijk!!...??

"Het lijkt me nogal logisch dat je effecten bekijkt van wat je doet". Voor velen is dit de eerste reactie wanneer zij horen van het idee een effectmeting uit te voeren. De praktijk leert echter dat evaluaties weinig uitgevoerd worden en lang niet altijd een bevredigend resultaat hebben. Op veel beleidsterrein zijn evaluaties schaars en ontwikkelingssamenwerking is daarop geen uitzondering, hoezeer vanuit Nederland ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's en projecten intensiever geëvalueerd worden dan 'binnenlandse' p&p's. De reden voor het weinig meten van effecten laat zich snel raden. Zeer veel factoren beïnvloeden de wijze waarop mensen hun leven vormgeven en de mogelijkheden die zij hebben om er zelf invloed op uit te oefenen. Het meten van effecten van interventies op een deelterrein hiervan is erg moeilijk. Je kunt andere invloeden niet uitschakelen en dit vertroebelt je beeld. Evaluaties zijn dan ook vaak uitsluitend gericht op de waardering van de institutioneel/organisatorische input en financiële effectiviteit.

We hebben naar veranderingen gekeken op drie niveaus, die bevorderen dat:

- de positie van vrouwen en hun huishouden op individueel niveau versterkt wordt qua sociaal-economische en sociaal-culturele dimensie (niveau 1);
- de positie van vrouwen in de leefomgeving versterkt wordt via concrete vormen van lokale (buurt)organisatie (niveau 2);
- een positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving ontstaat waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving (niveau 3).

Het gaat in dit onderzoek nadrukkelijk niet om het waarderen van individuele projecten en de uitvoering daarvan door de betrokken NGO's als zodanig maar veel meer om het beschouwen in algemene zin van de effecten die het beleid van Cordaid in Suriname via programma's en projecten genereert en hoe dat, gezien de ervaringen van de NGO's, CBO's en (potentiële) deelnemers zelf, meer gestalte zou kunnen krijgen.

Hoofdstuk 2

EFFECTEN: HOE MEET JE DIE?

2.1. INLEIDING

In de afgelopen tien jaar is er steeds meer aandacht gekomen voor de resultaten van programma's en projecten die in het kader van ontwikkelingssamenwerking uitgevoerd zijn. Vele evaluaties hebben zich echter beperkt tot een beschouwing van de uitvoering van programma's en projecten. Ze hebben zich met name geconcentreerd op de vraag of het programma is uitgevoerd zoals dat in het projectvoorstel was afgesproken? Een veel kleiner aantal heeft zich gericht op het meten van de werkelijke effecten: wat heb je nu bereikt met wat je gedaan hebt? Een poging tot de beantwoording van deze tweede vraag is in dit onderzoek aan de orde.

De beantwoording van deze voor de hand liggende vraag is moeilijk. Welke effecten meet je en waarom juist die? Er zijn effecten die mogelijk cq. hopelijk te verwachten waren en er zijn geheel onvoorziene neven(effecten). Hoe meet je effecten, zowel die verwacht werden als de niet geplande effecten? Hoe bepaal je of een opgetreden verandering een resultaat is van een programma of van een externe factor?

Stel je voor: een groep vrouwen in Suriname die deelgenomen hebben aan een programma dat zich richt op de verbetering van de sociaal-economische positie van vrouwelijke micro-ondernemers, blijkt 5 jaar na deelname aan het project financieel zwakker geworden. Kun je dan zeggen dat het programma geen positief effect gehad heeft? Of is de verslechterde economische situatie in het land zo een storende factor dat positieve veranderingen in hun bedrijfsvoering geheel teniet worden gedaan?

Bij de voorbereiding van het onderzoek zijn wij talloze cases tegengekomen die de complexiteit van effectmeting aantoonde en ons ervan overtuigd hebben dat harde conclusies met een kwantitatief karakter niet tot de opbrengst van dit onderzoek kunnen horen. Wel zijn kwalitatieve conclusies mogelijk die het soort effect dat bereikt is en de richting ervan beschrijven en verklaren. De methodologie die we gebruikt hebben beschrijven we hieronder. De methodologie is gedurende de gehele onderzoeksperiode uitgebreid bediscussieerd, zowel met externen als tussen de onderzoekers onderling. Een aantal van deze discussies wordt in het verslag weergegeven.

2.2. VOOR EN NA VERGELIJKEN: HOE DOE JE DAT?

Effecten meten van een programma betekent dat je een situatie voor en na een interventie wilt vergelijken. Dit vraagt om een zogenaamde 'nulmeting'. In het geval van een nulmeting zou je de scores van de doelgroep op de *terms of reference* voor deelname en na deelname aan het programma dienen te meten en waarden. Nulmetingen ontbreken echter in het geval van de programma's die wij beschouwd hebben. Bij het meten van effecten van programma's op het functioneren van organisaties kun je wel gebruik maken van jaarverslagen en overzichten van activiteiten van voor de deelname aan het programma als nulmeting. Bij individuen is dat veel moeilijker. Niet iedereen houdt immers een dagboek bij en beschrijft daarin maar zelden precies die aspecten waar de onderzoeker nieuwsgierig naar is. Wij hebben deelnemers ook niet gevraagd dat te doen. Je kunt de storende invloed van ingrijpende gebeurtenissen dan ook veel minder makkelijk meten. Bijvoorbeeld de invloed van ziekte of van het overlijden van een partner. Bovendien is een nulmeting ook niet bruikbaar als duidelijke veranderingen zijn opgetreden in externe factoren, zoals in het voorbeeld dat hierboven is aangegeven. Bij effecten voor organisaties is de methode wel gebruikt, zij het enkel middels analyse van verslagen van de organisaties.

Een andere manier is personen of organisaties die wel meegedaan hebben aan een programma te vergelijken met personen of organisaties die dat niet gedaan hebben; het vormen van een *controlegroep*. In

dat geval dien je deelnemers te vergelijken met personen die mee hadden *kunnen* doen maar dat niet gedaan hebben. Belangrijk is dan dat je controlegroep in de feitelijke doelgroep valt; dat hun 'profiel' overeenkomt met dat van werkelijke deelnemers. Wanneer een programma zich richt op vrouwen uit alle leeftijdscategorieën maar uiteindelijk alleen vrouwen meedoen die jonger dan 30 jaar zijn, zou de personen in de controle groep ook jonger dan 30 jaar moeten zijn. In het geval van individuen is dat wel mogelijk maar voor organisaties niet. De methode is dan ook alleen voor individuen gebruikt. Met deze methode los je het probleem van storende externe omstandigheden wel op maar ook deze methode heeft nadelen. De controle groep had namelijk, net als de participerende groep, deel kunnen nemen aan het programma, maar heeft dat niet gedaan! Indien de reden dat ze niet geparticipeerd hebben te maken heeft met het onderwerp van de training, verstoort dit de resultaten. In het geval van dit onderzoek kan het bijvoorbeeld zijn dat de vrouwen die getraind zijn reeds tevoren genderbewuster waren dan de controlegroep en juist daarom die training gedaan hebben. Een tweede mogelijke verstoring- die hiermee samenhangt- is dat zulke groepen minder vergelijkbaar zijn dan in eerste instantie lijkt. Het profiel wordt gevormd door karakteristieken zoals leeftijd, levensfase, (eventueel) sociaal-economische positie en etniciteit. Een heleboel andere persoonlijke kenmerken vallen daarbuiten. Dat betekent dat je geen precies vergelijkbare groep kunt maken en dus enige voorzichtigheid ten aanzien van het waarden van verschillen tussen beide groepen in acht moet nemen. Voor dit onderzoek is van deze methode toch gebruik gemaakt om de effecten van programma's voor individuele vrouwen te meten. Bij een aantal programma's bestond een lijst van deelnemers die zich aangemeld hadden voor het programma maar uiteindelijk niet deelgenomen hebben. In die gevallen is de controlegroep uit die lijst samengesteld. In andere gevallen is in de buurten waaruit de deelnemers kwamen naar controlepersonen gezocht.

Een derde methode is gebruik te maken van de informatie die bij deelnemers aan de programma's zelf aanwezig is; een soort mondelinge geschiedenis te construeren. Vragen als 'hoe deed je het vroeger en hoe doe je het nu', horen hierbij. Deze methode is bruikbaar om 'neutrale' vragen te stellen bijvoorbeeld over werk dat iemand vroeger deed en nu of over de samenstelling van een huishouden. Om veranderingen in opinie te meten is het echter geen bruikbare methode.

Voor dit onderzoek zijn verschillende methoden gebruikt en soms in combinatie, bijvoorbeeld de inzet van controlegroepen en constructie van een mondelinge geschiedenis die bij het onderzoek onder de individuele vrouwen gebruikt is. Op die manier tracht je voor zo veel mogelijk informatie te zorgen en kun je de 'fouten' van de ene methode opvangen met de andere methode. Een zekere voorzichtigheid blijft echter noodzakelijk.

2.3 WELKE EFFECTEN WIL JE METEN?

Programma's en trainingen kunnen op allerlei manieren en op allerlei niveaus effecten hebben. De effecten waar we in dit onderzoek naar gezocht hebben, hangen samen met het beleid zoals dat door de Afdeling Latijns-Amerika bij Cordaid geformuleerd is. Dat betekent dat is nagegaan in hoeverre effecten zich voor gedaan hebben op het niveau van:

- *Vrouwen en hun directe huishouden*(niveau 1).

We hebben hierbij gekeken naar veranderingen op economisch, sociaal-cultureel, politiek gebied en op het terrein van fysieke integriteit, als gevolg van deelname aan een of meer programma's. De effecten doen zich dan voor in de directe leefomgeving van vrouwen: dus hun familie en huishouden.

- *Versterking van hun leefomgeving via concrete vormen van lokale (buurt)organisatie* (niveau 2).

In hoeverre zijn vrouwen die programma's gevolgd hebben in staat om via (basis)organisaties veranderingen/verbeteringen in de eigen buurt door te voeren? Is er een toename van participatie van vrouwen in lokale buurtorganisaties en een sterkere gender focus in de activiteiten die deze organisaties uitvoeren?

- *Bevordering van positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving* waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving (niveau 3).

Hierbij gaat het met name om activiteiten van de basisorganisaties die het niveau van de buurt overstijgen en op een hoger maatschappelijk niveau- bijvoorbeeld op het niveau van nationale beleidsontwikkeling- bijdragen aan de verbetering van de positie van vrouwen en hun huishouden.

2.4. HOE MEET JE DIE EFFECTEN? OPERATIONALISATIE IN HET ONDERZOEK

Bij het meten van de effecten van verschillende programma's zijn we uitgegaan van vier vragen:

2.4.1. Welke op vrouwen gerichte programma's zijn in de afgelopen 5 jaar door Cordaid ondersteund in Suriname?

- Op welke groepen richten deze zich? Met andere woorden, wat zijn de verschillen in de doelgroepen voor wat betreft leeftijd, levensfase, sociaal-economische positie, etniciteit, opleidingsniveau.
- Wat zijn de doelstellingen c.q. de beoogde effecten van de programma's en op welk niveau spelen deze zich af? Wat wil men bereiken met het project of programma en hoe past dat binnen de drieslag van projectdoelstellingen die in het beleid van Cordaid geformuleerd zijn?
- Hoe is de formulering tot stand gekomen? Wie heeft het initiatief tot het project genomen?
- Via welke activiteiten wordt getracht de doelstellingen te bereiken? Welke activiteiten worden georganiseerd, voor wie en waarom?
- Worden zij gezien als een eenmalige of als min of meer continue inzet?

2.4.2. Hoe zijn of worden deze programma's en projecten gerealiseerd?

Uit verslagen en middels gesprekken met coördinatoren is bekeken wat er werkelijk gebeurd is tijdens de uitvoering van de verschillende projecten.

- Wie heeft de uitvoering ter hand genomen, dat wil zeggen welke organisaties en personen zijn erin betrokken?
- Welke groepen participeren? Wie is de feitelijke doelgroep wat betreft leeftijd, levensfase, sociaal-economische positie, etniciteit, opleidingsniveau.
- Welke mogelijkheden en moeilijkheden hebben zich voorgedaan, c.q. doen zich voor bij de realisering van de projecten? Hoe kunnen die verbeterd worden? Dit betreft de uitvoering van de projecten; wat ging er goed/verkeerd bij het vinden, vormen en betrokken houden van de doelgroep, bij de financiering, bij het opzetten van de verschillende activiteiten wat betreft tijdsmanagement en kwaliteit van het product.
- In hoeverre komen uitvoering en opzet niet met elkaar overeen en hoe komt dat? Dit kan zowel interne oorzaken hebben, zoals bijvoorbeeld institutionele problemen, of externe, zoals de veranderde sociaal-economische context.

2.4.3. Wat zijn beoogde en niet beoogde effecten van de uitvoering van de programma's en projecten?

- Op het niveau van vrouwen en hun huishouden (niveau 1)

Economisch, dat wil zeggen verbetering van de welvaartssituatie van een vrouw en van haar huishouden die het gevolg zijn van deelname aan een project: veranderingen en verbeteringen in de arbeidsverdeling; toegang tot en controle over productiefactoren, werkgelegenheid, inkomen, verbetering van kennis en kunde ten aanzien van werk en beroep.

Sociaal-cultureel, dat wil zeggen betere toegang tot en controle over sociale diensten; over kennis en inzicht in de eigen situatie en de eigen identiteit; vergroting van de eigenwaarde; veranderingen in beeldvorming over rol en positie van vrouwen.

Politiek, dat wil zeggen deelname aan besluitvormingsprocessen in het huishouden. In hoeverre worden vrouwen meer betrokken bij besluitvormingsprocessen in huishoudens en in hoeverre is hun invloed op de uitkomst vergroot? Momenten van besluitvorming zijn bijvoorbeeld: krijgen van kinderen, verdeling van de zorgtaken, kleine bestedingen, grote bestedingen, al dan niet hebben van een betaalde baan buitenshuis.

Verbeteringen in de *fysieke integriteit* van vrouwen. Deze hebben betrekking op gezondheid; zeggenschap over vruchtbaarheid en seksualiteit en (contra) geweld. Potentiële discussiemoment hierin is de vraag of vrouwen zelf kunnen beslissen of ze al dan niet (meer) kinderen hebben.

- Versterking van haar leefomgeving via concrete vormen van lokale (buurt)organisatie (niveau 2).

Toename van de deelname van vrouwen in lokale organisaties en toename van hun invloed op het besluitvormingsproces. Centraal staat vragen als: wie neemt beslissingen in de organisatie? Hoe verloopt dat proces en wie heeft er invloed? Hebben de getrainde vrouwen meer invloed?

Versterking van de institutionele capaciteiten van deze organisaties Dit zou zich moeten vertalen in een grotere output

Implementatie van een gendervisie in de activiteiten en het beleid van de organisaties. Dit komt tot uiting in andersoortige activiteiten die uitgevoerd worden en die verbeteringen in de positie van vrouwen realiseren.

- Bevordering van positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving (niveau 3).

Het gaat hierbij allereerst om het ontstaan van relaties tussen basisorganisaties en instituten die op hoger maatschappelijk niveau functioneren (de centrale overheid bijvoorbeeld of media) waarin visies en overtuigingen van de basisorganisatie overgedragen en kenbaar gemaakt worden.

Vervolgens gaat het om vergroting van de invloed van basisorganisaties op besluitvormingsprocessen over onderwerpen die relevant zijn voor hun doelgroep, met name voor vrouwen.

2.4.3. Welke verklaringen voor het welslagen van de verschillende projecten zijn te geven

- Binnen de opzet van de projecten zelf: doelstelling en strategie; doelgroep en regio; omvang en complexiteit; staf; mate van innovatie; participatie van vrouwen in de voorbereiding en de uitvoering; ondersteuning van projecten.
- Binnen de uitvoering van het project: inzicht en kennis van de omgeving; kwaliteit van de planning; strategie voor uitvoering; beheer; middelen; personeel; participatie en ondersteuning; kwaliteit, monitoring en evaluatie.
- Vanwege niet voorziene c.q. anders ingeschatte externe oorzaken: sociaal-economische ontwikkeling; emancipatiebeweging; ontwikkelingsbeleid).

2.5. WIE VRAAG JE WAT? HOE KOM JE AAN DE JUISTE PERSONEN?

Er zijn in totaal acht programma's geanalyseerd. Telkens zijn tien deelnemers/organisaties aan de programma's geïnterviewd. Elke respondent is ondervraagd over haar dagelijkse bezigheden, de economische activiteiten van haarzelf en de andere leden van het huishouden, de verdeling van de zorgtaken tussen haarzelf en andere leden van het huishouden, eisen die werk vraagt en de mate waarin capaciteiten en ervaringen van respondenten daaraan beantwoorden. Dit is met name een goed middel om economische veranderingen te onderzoeken. Daarnaast zijn in deze gesprekken sociaal-culturele en politieke veranderingen aan de orde gekomen. De participanten is gevraagd hun mening te geven over

een aantal stellingen die over rollen en positie van mannen en vrouwen gaan. Ook zijn probleemsituaties voorgelegd die zich in de leefomgeving van vrouwen voor kunnen doen. Hen is gevraagd hoe deze situatie opgelost zou worden, hoe zij daarin zouden handelen en hoe zij die oplossing ervaren. Om visies over rollen van vrouwen en zelfwaardering te meten is ook gevraagd aan de vrouwen om in te gaan op het leven van hun dochter en zoon. Tenslotte zijn de respondenten ook ondervraagd over hun participatie in andere organisaties.

Daarnaast zijn bij programma's die zich richten op individuele vrouwen zo mogelijk vijf personen geïnterviewd die als controlegroep dienen. Hiermee is een indicatie verkregen van de verschillen in economische situatie en opinies tussen wel en niet participerende vrouwen.

De organisaties waarin zij (eventueel) participeren zijn aansluitend geanalyseerd. Zoveel mogelijk is van deze organisatie iemand van het dagelijks bestuur geïnterviewd. Daarnaast is ook de deelnemers gevraagd naar het reilen en zeilen binnen de organisatie.

Een aantal van de respondenten is uitgenodigd voor een discussieavond over zelfbeelden van vrouwen. In groepjes, bestaande uit vrouwen die wel en niet aan een van de programma's meegedaan hebben, zijn zij bezig geweest met het beeld dat zij van zichzelf hebben en van Surinaamse vrouwen in het algemeen (zie tekstbox 2).

Om een algeheel overzicht te krijgen van de programma's zijn de coördinatoren van de verschillende programma's uitgebreid geïnterviewd over de opzet en de uitvoering van het programma. Tevens is gevraagd naar hun idee over de effecten die met het programma bereikt en niet bereikt zijn.

Ten slotte is met een aantal deskundigen op het gebied van NGO's, ontwikkelingsvraastukken in

Praten over vrouwenbeelden

Hoe denk je over jezelf? Welk beeld heb je van jezelf als vrouw? Welke rol vind je dat je hebt in je familie, in de buurt en in de maatschappij? Als je een uitspraak wilt doen over effecten van programma's op het zelfbeeld van vrouwen of hun eigenwaarde, zijn antwoorden op deze vragen onontbeerlijk. Maar hoe stel je die vragen nu het beste? We hebben ervoor gekozen deze vragen in een groepsdiscussie aan de orde te laten komen. Op de avond hebben de deelnemers eerst elkaar geïnterviewd over wie ze zijn, wat ze doen en wat ze willen bereiken in de toekomst. Daarna is gediscussieerd aan de hand van 20 beelden van vrouwen. Dit waren 'typische' Surinaamse vrouwen, bekende Surinaamse vrouwen en internationaal bekende vrouwen. Van deze vrouwen is beschreven wat hun bezigheden zijn, hoe hun familielevens in elkaar steekt en welke rol zij in de buurt/maatschappij vervullen. De deelnemers aan de avond zijn gevraagd na te gaan op wie zij het meest lijken voor wat betreft hun rol in huis, op het werk en in de buurt. Verder is gevraagd op wie ze zouden willen lijken en waarom. Tenslotte zijn zij ingegaan op wat voor hen een ideale vrouw is.

De avond leverde zeer levendige discussies op. De deelnemers hadden nog nooit zo over zichzelf en hun maatschappelijke rol nagedacht. De beelden van de vrouwen spraken zeer tot de verbeelding. Wel bleek dat de vrouwen die wij beschreven hadden voornamelijk oudere vrouwen te zijn waarmee de jongere vrouwen zich niet goed konden identificeren. Belangrijk is dan ook rekening te houden met de samenstelling van de groep. De deelnemers op de avond willen vaker bij elkaar komen om te praten en te discussiëren.

Suriname en gender zowel informeel alstijdens een speciaal belegde discussieavond van gedachten gewisseld.

Tekstbox 2:

Beperkingen

Uiteraard kent een effectmeting zoals wij die uitgevoerd hebben ook beperkingen. Zo is een beperking gemaakt in aantal programma's en het geografisch gebied waar zij actief zijn. Dit betekent dat het materiaal van sterk kwalitatieve aard is en nauwelijks conclusies getrokken kunnen worden die het niveau van de 'single case' overstijgen. De beperkte tijd die beschikbaar is om de kosten enigszins binnen de perken te houden dragen hier aan bij.

2.6. ERVARINGEN TIJDENS HET VELDWERK

De onderzoeksters hebben begin 2001 gedurende twee maanden in Paramaribo veldwerk verricht. Iedere onderzoekster heeft twee programma's onder haar hoede genomen.

De contacten tussen de NGO's die de programma's hebben uitgevoerd en de onderzoekers waren over het algemeen goed. De NGO's waren behulpzaam bij het verschaffen van informatie over de programma's en over zij die eraan hadden

deelgenomen. De meeste NGO's onderschreven nadrukkelijk het belang van het onderzoek, ook al bestond er aanvankelijk enige terughoudendheid. Met de NGO's is tijdens het veldwerk regelmatig overlegd.

De kwaliteit van de contacten in het veld verschilde tussen de programma's. Bij sommige programma's waren deelnemers en coördinatoren eenvoudig te traceren en ook bereidwillig gesprekken te voeren. Soms waren deelnemers echter moeilijk te vinden of niet bereid mee te doen. Dit gold ook sterk voor (de leiding van) de buurtorganisaties. Soms bestond de organisatie niet meer en vaak was de persoon die destijds betrokken was bij deelname aan het programma inmiddels uit de organisatie verdwenen. Daardoor was met een aantal organisaties moeilijk tot een gesprek te komen.

In groepsbijeenkomsten met de NGO's die uitvoerder waren van het programma is een aantal eerste indrukken besproken. Tijdens de interviewperiode hebben de onderzoeksters wekelijks met elkaar – en deels ook met de coördinator tijdens zijn verblijf in Suriname - overlegd. Tijdens deze bijeenkomsten werden ook de indrukken uitgewisseld opgedaan tijdens de gesprekken met de NGO's, de buurtorganisaties en de participanten. Tegen het einde van de veldwerkperiode is een discussieavond met vertegenwoordigers uit het NGO en genderveld belegd.

Hoofdstuk 3

EFFECTEN VAN PROGRAMMA'S EN HUN OORZAKEN

3.1. INLEIDING

Binnen de vrouwenprogramma's hebben wij een belangrijk onderscheid gemaakt tussen programma's en projecten die zich richten op de versterking van mogelijkheden van individuele vrouwen en die van organisaties. In het onderzoek – en in dit hoofdstuk – is dan ook dit onderscheid aangehouden.

Het onderzoek heeft zich gericht op de mogelijke effecten van beide typen programma's. Zoals gezegd is het in deze verslaglegging nadrukkelijk niet de bedoeling om individuele programma's te waarderen. We zoeken veel meer naar algemene trends. Hierbij is uitgegaan van de vragen zoals die in hoofdstuk 2 zijn geformuleerd.

De programma's hebben in de afgelopen vijf jaar plaats gevonden. In deze periode is de sociaal-economische situatie in Suriname sterk verzwakt en als gevolg daarvan is de armoede sterk toegenomen. Dit heeft ook consequenties voor de effecten die de programma's gesorteerd hebben en deze moeten dan ook in het licht van de slechtere economische context beschouwd worden. De basisorganisaties waar deze organisaties zich mee bezig houden bestaan vaak pas korte tijd en beschikken over weinig institutionele capaciteiten. Datzelfde geldt voor de individuele leden van de organisaties. Het zijn voor aanvang van het programma zeer zwak georganiseerde groepen.

3.2. EEN KORTE BESCHRIJVING VAN DE ONDERZOCHE PROGRAMMA'S

Een uitgebreide beschrijving is te vinden in de appendix-1.

3.2.1 Programma's gericht op de versterking van individuele vrouwen

Drie programma's richten zich hoofdzakelijk op individuen:

Vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen (VNTVB) uitgevoerd door de NVB,

Dit programma heeft zich gericht op vergroten van de economische mogelijkheden van individuele vrouwen, met name in beroepssectoren die traditioneel sterk aan mannen voorbehouden lijken te zijn. Hiertoe zijn 4 trainingen aangeboden die in totaal door 70 vrouwen gevolgd zijn: in een eerste fase tot bouwvakker en meubelmaker en daarna tot automonteur en leerbewerker. Naast een theoretische beroepsinleiding en een gendertraining bestond de training uit een lange praktijkstage. In totaal duurde het programma 3 maanden. Naast trainingen zijn onder meer bewustwordingscampagnes en de vorming van netwerken opgezet

Basis gendertraining (Stichting Projekta)

In dit programma wordt gewerkt aan de genderbewustwording van individuele vrouwen, met name uit lagere sociaal-economische klassen. Dit gebeurt via/door middel van een participatieve training waarin aandacht besteed is aan genderverhoudingen (bijvoorbeeld aan taakverdelingen en beeldvorming) en aan communicatievaardigheden & conflicthantering. Het programma is uitgevoerd in totaal acht verschillende buurten/dorpen in Wanica, Paramaribo en Commewijne. In totaal hebben 113 vrouwen en vijf mannen de training afgerond.

Kredietverlening aan kleinschalige economische activiteiten (Godo)

Via dit programma kunnen vrouwelijke micro-ondernemers in aanmerking komen voor een krediet ten behoeve van hun bedrijf. Deze kredieten komen uit een roulerend fonds. Aan de micro-ondernemers werden (behalve hun geslacht) geen voorwaarden gesteld. Wel werd een positieve attitude vereist. Hun ondernemingen behoorden een jaar te bestaan en een concreet kwaliteitsproduct op te leveren. In totaal hebben ruim twintig vrouwen gebruik gemaakt van een krediet in de periode 1997-1999. Op zich zijn deze programma's onderling sterk verschillend. Elementen die in deze programma's naar voren komen, zijn kredietverlening, opleidingen (tot bouwvakster en meubelmaakster), genderbewustwording en voorlichting.

3.3.2 Programma's gericht op versterking van basisorganisaties

Vijf programma's houden zich hoofdzakelijk bezig met de versterking van organisaties.

Capaciteitsopbouw (Projekta)

Het programma capaciteitsopbouw basisorganisaties richt zich op versterking van de organisatorische capaciteiten van basisvrouwenorganisaties en NGOs. Hiertoe is een training aangeboden bestaande uit de modules organisatie&management, gender & beleid en projectschrijven, die in totaal 18 werkdagen duurde. Na afloop van de training was verder contact tussen de deelnemende organisaties en Projekta voorzien. Er zijn twee programma's geweest waaraan telkens 1 à 2 vertegenwoordigers van 16 organisaties hebben deelgenomen.

Versterking Vrouwenorganisaties aan de basis (NVB)

Dit programma stelt capaciteitsversterking van basisvrouwenorganisaties centraal. Veel van deze groepen zijn buurtgebonden (9 van de 15) en hebben vaak van het begin af ondersteuning van de NVB gehad. De training werd gevolgd door hoofdzakelijk vrouwelijke bestuursleden en bestond uit theoretische onderdelen als gender en ontwikkeling, leiding geven en organiseren, confidence building en, eventueel, meer praktijkgerichte lessen (als composteren en plantenvermeerdering in het raamwerk van groententeelt). Daarnaast was ruimte voor begeleiding van groepen en netwerkbijeenkomsten. Aan de training hebben 15 organisaties deelgenomen (1999).

Buurtverbetering en Gemeenschapsontwikkeling (Bureau Forum NGO's)

Forum heeft in dit programma gedoeld op capaciteitsversterking van medewerkers van organisaties zodat deze beter besturen en projectenuitvoeren en ontwikkelingsgericht gaan denken en handelen. Hiertoe hebben 16 basisorganisaties deelgenomen aan een training die gericht was op organisatievorming en ontwikkeling, projectidentificatie en -formulering, projectuitvoering en -evaluatie, organisatiemanagement en strategisch management. Daarnaast was ruimte voor begeleiding, onderzoek, studiedagen en in het voorzien in materiële ondersteuning.

Het Gemeenschaps Gezondheidsontwikkeling programma (Pro Health)

Pro Health heeft samen met buurtorganisaties in Abra Broki gewerkt aan het verbeteren van de gezondheidssituatie in Abra Broki. Samen met verschillende gezondheidsinstellingen (met name het Diakonessenhuis) is onder meer het lokale consultatiebureau heropend, gewerkt aan verbetering van ondervoeding van kinderen, onderzoek verricht onder buurtbewoners. Daarnaast is een jongerenorganisatie opgericht die getraind wordt opdat ze uiteindelijk in kunnen grijpen in hun eigen gezondheidssituatie. De buurtorganisatie was initiatiefnemer tot het project en Pro Health is als facilitator opgetreden.

Jonge Vrouwen programma (Y'Uma-NVB)

Met dit programma heeft NVB apart aandacht gegeven aan de specifieke behoeften van jonge vrouwen. Hiertoe is een groep jonge vrouwen opgericht. Zij hebben aangegeven bezig te willen zijn met gesprekken over partnerkeuze en het aangaan van relaties met partners. De groep is door de NVB getraind. Er zijn door hen tevens verschillende activiteiten uitgevoerd zoals workshops over onderwerpen die te maken hebben met partnerkeuze en relaties en een enquête onder jongeren in 4 wijken.

Het Gemeenschaps Gezondheidsontwikkeling programma (Pro Health) en Jonge Vrouwen programma (Y'Uma-NVB) zijn niet eenduidig in de categorieën individueel/organisatie in te delen. De eerste richt zich zowel op individuen en op institutionele versterking en het Jonge Vrouwen programma richt zich op individuen maar de organisatie Y'Uma speelt hierin de belangrijkste rol. Onderdelen die in deze vijf programma's naar voren kwamen zijn institutionele versterking van organisaties, gendertraining en begeleiding vrouwengroepen

3.3. DOELGROEPEN: THEORIE EN PRAKTIJK

3.3.1. Programma's gericht op individuele vrouwen

Aan deze programma's deden inderdaad hoofdzakelijk vrouwen mee; alleen de basisgendertraining was ook open voor mannen. Hun participatie was echter laag, ook omdat de werving van deelnemers vooral vrouwen bereikte. Een volgende serie training zou meer mannen opleveren omdat partners van deelnemers interesse bleken te hebben. De andere twee programma's waren uitsluitend voor vrouwen bestemd.

De meeste deelnemers behoorden tot de volksklasse en soms tot de lage middenklasse. De meeste programma's waren ook specifiek voor deze groepen bedoeld of hebben in de werving met name die groep aangesproken. Reiskosten en hoge inschrijfgelden bleken vaak belemmeringen te zijn voor deelname door de vrouwen. De NGO's zijn er in geslaagd deze belemmeringen weg te nemen en de programma's werkelijk toegankelijk te maken voor de doelgroep.

De leeftijd van de vrouwen varieerde sterk. Aan de 'basisgendertraining' deden vrouwen tussen de 18 en 70 jaar mee, precies zoals bedoeld was. De deelnemers aan de andere programma's vrouwen waren tussen de 30 en 45 jaar en behoorde tot de bedoelde leeftijdscategorie van economisch actieve vrouwen.

De deelnemers aan het 'kredietprogramma' en het programma 'vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen' waren overwegend Creools terwijl aan de 'basisgendertraining' ook Hindostaanse vrouwen meededen. Alle programma's trekken kennelijk meer Creoolse vrouwen aan. Bij de eerst genoemde programma's is ook niet specifiek geprobeerd om andere bevolkingsgroepen voor de programma's te interesseren. De participatie van Hindostaanse vrouwen aan de 'basisgendertraining' is des te opvallender. Projekta heeft actief geworven in 'Hindostaanse' wijken via een cursus (naaicursus) die juist ook Hindostaanse vrouwen aantrok.

3.3.2 Programma's gericht op de versterking van basisorganisaties

De programma's die zich bezig hebben gehouden met de versterking van basisorganisaties hebben meestal het eigen netwerk van de NGO gebruikt om deelnemers te werven. Dit heeft geresulteerd in een zeer bont gezelschap van organisaties.

De meerderheid van de organisaties die deelgenomen hebben aan 'versterking vrouwenorganisaties aan de basis (NVB)' was sterk wijk georiënteerd en allen richtten zich op vrouwen. De programma's van Pro Health en NGO Forum doelden op buurtorganisaties en werd wijkgebonden uitgevoerd. De organisaties die deelnamen aan de capaciteitsversterking van Projekta hadden thematisch en geografisch

een diffuus karakter. Dit was ook het doel van Projekta dat hiermee juist verschillende organisaties met elkaar wilde laten kennismaken.

Vele vrouwengroepen die aan de programma's van de NVB deelnamen waren kort daarvoor opgericht en benaderden de NVB voor ondersteuning. Hun institutionele capaciteiten waren minimaal voor aanvang aan de training. Het doel van NVB was ook juist dit soort groepen te vormen en uit te rusten met benodigde vaardigheden. De organisaties die deelnamen aan de programma's van NGO Forum, Pro Health en Projekta bestonden over het algemeen langer en hadden iets meer institutionele capaciteiten.

De meeste basisorganisaties van de NVB, Pro Health en NGO Forum waren dominant Creools. Dit heeft deels te maken met de wijkgerichte aanpak. In Groot-Paramaribo zijn er buurten die etnisch min of meer homogeen zijn samengesteld. Daarnaast is het binnen een buurt voor met name vrouwen van andere bevolkingsgroepen niet gebruikelijk om te participeren in een vrouwengroep buiten de eigen bevolkingsgroep. De organisaties die zich niet specifiek op de buurt richtten waren etnisch gemengd.

Het opleidingsniveau van de betrokkenen in de organisaties is zeer divers. Veel van de betrokkenen in de basisgroepen hebben een LBGO/MULO opleidingsniveau. Betrokkenen bij organisaties die zich meer thematisch georganiseerd hebben, hebben gemiddeld een hogere opleiding. Hetzelfde geldt voor de twee jongerenorganisaties; de betrokkenen daarvan zijn in de regel hoog opgeleid.

3.4. EFFECTEN OP HET NIVEAU VAN VROUWEN EN HUN HUISHOUDEN

We hebben allereerst gekeken naar effecten van programma's op het niveau van de deelnemende vrouwen en hun huishouden. We hebben hierbij economische, sociaal-culturele, politieke en fysieke aspecten onder de loep genomen.

3.4.1. Economische effecten

Individuele vrouwen

Toegang tot betaald werk

Een van de meest zichtbare effecten op economische gebied van deelname aan programma's is betere toegang van vrouwen tot de arbeidsmarkt. Echter, de vrouwen die meegedaan hebben aan programma's die wij onderzocht hebben, zijn niet vaker betaald werk gaan verrichten. Niet bij alle programma's was dit ook het centrale doel maar ook bij die programma's die dat wel hadden, blijft de realisatie ervan kennelijk beperkt.

Eenzijds heeft dit te maken met de opbouw van het leren van (beroeps-)vaardigheden, zoals ondernemersvorming, textielcursussen en bouwvaktraining. Op zich zijn zulke ingangen voor vrouwen die nog geen betaald werk hadden, essentieel om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt, met name als ze laag opgeleid zijn zoals de vrouwen die aan deze programma's deelnamen. Niet ieder programma besteedde vanuit haar opzet hieraan echter zeer duidelijke aandacht. Bovendien sloten de aangeboden vaardigheden niet altijd aan op de heersende praktijk in de samenleving.

Een voorbeeld: de vrouwen die een niet-traditioneel vrouwenberoep geleerd hadden zijn nauwelijks in deze beroepsgroep terechtgekomen. De onzekere situatie in die branches heeft hieraan bijgedragen maar ook de motivatie van vrouwen van waaruit men deel nam aan de trainingen. Velen van hen wilden met name vaardigheden leren om zichzelf in en om huis te kunnen behelpen. De deelnemers hadden dus een ander doel met het programma dan de NVB.

Deelnemers aan de cursussen maakten zich echter ook andere vaardigheden meester die zij kunnen gebruiken in hun werk. Bij de programma's die zich richten op individuele vrouwen was met name het onderdeel communicatie en conflicthantering in dit verband belangrijk. Deelnemers hebben deze vaardigheden goed kunnen gebruiken bij het verbeteren van hun functioneren op hun werk.

Training in vaardigheden is essentieel – zeker ook als men het ondernemen wil bevorderen, bijvoorbeeld via kredietprogramma's. Het kredietprogramma dat wij bezagen, voorzag niet in training als zodanig. Voor deelnemers aan dit programma is hun positie op de arbeidsmarkt in eerste instantie wel verstevigd maar velen zijn niet in staat geweest hun bedrijf te handhaven. De hoge kosten en de slechte economische situatie in Suriname hebben hieraan bijgedragen, maar ook de gebrekkige vaardigheden van de vrouwen op het gebied van ondernemen. De met het oog daarop vooraf geformuleerde ingangseis is niet altijd vastgehouden maar de daartoe noodzakelijke training is ook niet tijdens de loop van het programma verstrekt

De vrouwen in de controlegroepen hadden net zo vaak betaald werk als de deelnemers aan de programma's. Zoals al gezegd heeft het programma daarin weinig verandering gebracht.

Het belang van betaald werk

Getrainde vrouwen zijn, ook al hebben zij niet direct meer toegang tot werk gekregen, anders zijn gaan denken over het hebben van betaald werk en in een enkel geval werk zijn gaan zoeken. Zij zijn dit veel meer gaan waarderen en het belang ervan voor het welzijn van het huishouden beter gaan inzien. Met name 'genderbewustzijn' dat in veel programma's naar voren kwamen zijn hiervoor verantwoordelijk geweest.

De visie op het belang van betaald werk verschilt tussen controle groep en de deelnemers aan de trainingen. De controle groep benoemt met name het individuele belang van betaald werk terwijl de deelnemers aan programma het belang veel meer in het welzijn voor het gehele huishouden vertalen.

Getrainde vrouwen zijn zich in de regel bewuster geworden van hun positie op de arbeidsmarkt maar dat wil nog niet zeggen dat zij ook in staat zijn die positie te verbeteren. Een eerste training van vrouwen is daarvoor onvoldoende, zeker als vaardigheden als onderhandelen of bijvoorbeeld administreren nauwelijks aan de orde komen tijdens de trainingen. Vrouwen met een hoger opleidingsniveau en meer ervaring in het volgen van training zijn hiertoe beter in staat.

Onbetaald werk

Trainingen waarin genderbewustwording aan de orde kwam - met uitzondering van het programma 'Kredietverlening aan kleinschalige economische activiteiten' - besteedden allemaal aandacht aan onbetaald werk en dan met name aan de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Dit is voor veel vrouwen een eye-opener geweest. Zij hadden hier tevoren nooit goed bij stil gestaan of niet de vinger kunnen leggen op de achterliggende structuur.

De meeste gendertrainingen maakten gebruik van participatieve methoden waarin veel ruimte is voor de inbreng van de ervaringen van de vrouwen zelf. Dit blijkt een positief effect te hebben. Op deze manier kan het niveau van de training ook makkelijker aan de deelnemers aangepast worden. Dit is essentieel voor de overdracht van de kennis en informatie. Het niet begrijpen van de gevoerde taal heeft juist weer negatieve effecten.

Vrouwen die geparticipeerd hebben, hebben nu kennelijk veel meer inzicht in de verdeling van taken in huis. Maar vrouwen hebben hierdoor nog niet de middelen om er iets aan te veranderen. Zeker wanneer zij 'vechten' tegen hun mannelijke partner die geen gendertraining heeft genoten c.q. 'genderinstelling' bezit, is het concrete veranderen van de taakverdelingen in huis vaak niet aan de orde te stellen. Zo'n training kan wel de mogelijkheden van vrouwen verruimen om taakverdeling in het huis

te bespreken. Wanneer programma's geen aandacht besteden aan genderbewustwording komen 'onbetaald werk' of 'taakverdeling' vaak niet aan de orde in het programma. Vrouwen blijken dan minder snel mogelijkheden te zien om bijvoorbeeld hun partner in te schakelen in het huishoudelijk werk teneinde haar eigen mogelijkheden op betaald werk te vergroten.

De vrouwen in de controlegroep hadden ook hier een andere visie dan de getrainde vrouwen. Zij problematiseerden de scheve taakverdeling minder vaak dan de deelnemers aan de cursussen.

Versterking van vrouwenorganisaties

De programma's die zich richten op de versterking van vrouwenorganisaties doen dat vaak middels het trainen van individuele vrouwen. Zij hebben vaak niet tot doel om de economische positie van vrouwen te versterken maar in de praktijk blijkt dit een belangrijk neveneffect te zijn. In deze programma's zijn vaak onderdelen opgenomen als vergadertechnieken, onderhandelen etc. Juist deze technieken komen vrouwen zeer van pas in hun betaalde werk. Zeker de jongeren profiteren hiervan en versterken hun c.v. maar ook voor de vrouwen die al ervaring opgedaan hebben op de arbeidsmarkt heeft dit positieve effecten. Zij stromen eenvoudig door naar beter betaalde banen. Slachtoffer van dit succes kunnen de organisaties worden die de vrouw heeft afgevaardigd: vrouwen die eerst full time beschikbaar waren voor de organisatie worden 'weggekocht' door het bedrijfsleven. De organisaties kunnen dan geen gebruik maken van de investering in de 'afgevaardigde'. Dit geldt bovendien juist voor de qua capaciteiten besten onder hen. Het niveau van de trainingen is vaak vrij hoog en niet alle deelnemers zijn direct in staat de vaardigheden toe te passen en te benutten – voor de organisatie en/of voor zichzelf.

Een aparte categorie is het programma Pro Health. Trainingen aan het personeel van het consultatiebureau hebben hun kennis en kunde ten aanzien van arbeid versterkt.

Conclusies wat betreft effecten op economisch gebied op het niveau van vrouwen en hun huishouden

- Verbetering van de welvaartssituatie van een vrouw en haar huishouden; verbetering van kennis en kunde ten aanzien van werk en beroep, toegang tot en controle over productiefactoren

Specifieke beroepsvaardigheden zijn een vereiste voor laagopgeleide vrouwen om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt. De meeste programma's besteedden hieraan geen aandacht en vrouwen hebben dan ook geen betere toegang tot de arbeidsmarkt gekregen.

De toegang van vrouwen tot de arbeidsmarkt en hun positie op de werkvloer zijn verbeterd indien vaardigheden op het gebied van besturen en projectmatig werken in hun trainingen aan de orde zijn gekomen. Dit speelde met name in projecten die zich richtten op versterking van organisaties.

Naast opleiding en ervaring is geld een andere productiefactor. Het kredietprogramma is geslaagd is het toegankelijker maken van een productiefactor; echter daarmee is niet geslaagd in het realiseren van hogere welvaart.

- Verbetering in de arbeidsverdeling

Deze programma's hebben wel bijgedragen aan verandering van ideeën over mogelijkheden voor vrouwen om betaald werk te verrichten en de waarde daarvan voor vrouwen en hun huishouden. Datzelfde geldt voor de visie op de verdeling van huishoudelijke taken tussen mannen en vrouwen en de mogelijkheden die vrouwen zien om dit te verdelen. Met name de genderbewustwordingstrainingen hebben dit weten te realiseren. Echter, de deelnemers beschikken nog niet over *tools* om veranderingen door te voeren. De concrete effecten blijven zo beperkt.

3.4.2. Sociaal culturele effecten

Individuele vrouwen

Een belangrijk onderdeel van de programma's die zich richten op individuele vrouwen is de gendertraining. Hierbij wordt zeer veel gesproken over rollenpatronen en taakverdelingen. Met name de programma's die georganiseerd worden door vrouwenorganisaties doen dit. Dit blijken 'sleutel'cursussen te zijn met betrekking tot het doel van de verbetering van de positie van vrouwen. Voor deelnemers aan de trainingen blijkt dit onderdeel vaak echt een openbaring te zijn. Zij hebben weinig stil gestaan bij verklaringen of inzichten over verschillen tussen vrouwen en mannen in de plaats in de samenleving en de gendertraining is daarmee een eerste kennismaking.

Na een eerste gendertraining zijn vrouwen in staat de inzichten toe te passen op hun eigen leven binnen het huishouden of in hun directe omgeving. Echter, ze kunnen dan nog niet echt 'spelen' met de begrippen of ze abstraheren naar een hoger niveau. De getrainde vrouwen zijn niet in staat zichzelf - als vrouw - in de bredere samenleving te plaatsen noch zijn zij in staat los van direct persoonlijke ervaringen genderissues te beschouwen. Opvallend was dat vrouwen die herhaaldelijk een training gevolgd hadden hiertoe wel in staat waren.

Naast vraagstukken rond taakverdeling (hierboven besproken) komt in de trainingen ook de opvoeding van jongens en meisjes aan de orde. Uit de interviews kwam duidelijk naar voren dat vrouwen die getraind zijn, in de opvoeding naar hun zoons en dochters toe van mening veranderd zijn. Ze zijn er dan veel meer van overtuigd dat jongens en meisjes op een zelfde manier opgevoed moeten worden en 'meisjes ook met auto's kunnen spelen en jongens met poppen'. Dit voorbeeld werd door veel getrainde vrouwen aangehaald maar kwam bij onder de controlegroep niet voor.

Ook hier speelt dat vrouwen nog niet direct de middelen hebben om verandering aan te brengen in hun situatie. Zij zullen hiervoor dikwijls de nodige tegenstand van hun gezinsleden ervaren, vooral van hen die niet mee hebben gedaan aan een gendertraining. Etniciteit speelt hierin zeker een rol. Hindostaanse vrouwen ondervinden mogelijk meer tegenstand dan Creoolse vrouwen. Meer kennis van en inzicht in communicatievaardigheden en conflicthantering bieden mogelijkheden om hierin oplossingen te zoeken. Training in deze 'middelen' is volgens de deelnemers aan programma's zinvol, maar gendertraining van partners is toch essentiëler. Ook wat betreft hun sociaal-culturele positie zijn vrouwen niet altijd in staat zulke veranderingen door te voeren. Ze hebben niet de macht, zoals in de paragraaf over politieke besluitvorming zal worden aangegeven.

Gezegd kan worden dat programma's die een gendertraining ontbeerden geen veranderingen in sociaal-culturele denkpatronen van vrouwen teweeg hebben gebracht.

Programma's die zich richten op de versterking van organisaties

Veel van de programma's gericht op basisorganisaties besteedden aandacht aan genderissues. Deze hadden een tweeledig doel: ze waren gericht op vergroting van het genderbewustzijn van de deelnemers aan de training en soms ook op het realiseren van een genderbewuster beleid van de organisaties.

Een deel van de vrouwen die deelnamen aan de trainingen had reeds een genderbewuste houding. Dit zijn met name de personen die namens een vrouwenorganisatie aan de trainingen deel hebben genomen. De informatie is voor hen niet nieuw en heeft daardoor juist de mogelijkheid beter te bezinken. In de training leren zij vaardigheden waarmee deze genderinzichten in de praktijk gebracht kunnen worden.

Voor deelnemers die voor de eerste keer in aanraking komen met genderissues geldt dat zij de informatie wel begrepen hebben en in hun eigen leven kunnen toepassen maar nog niet in staat zijn buiten hun directe leven te kijken.

Conclusies wat betreft sociaal-culturele effecten op het niveau van vrouwen en hun huishouder:

- Kennis en inzicht in de eigen situatie en de eigen identiteit; vergroting eigenwaarde; veranderingen in de rol en positie van vrouwen

Zeker op sociaal-cultureel gebied zijn positieve effecten van vrouwenprogramma's zonder een specifiek onderdeel genderverhoudingen niet te realiseren. Veranderingen die vanuit zo'n onderdeel zinnig blijken te zijn, hebben vooral betrekking op inzicht in de 'juiste' huishoudelijke taakverdeling, die op het terrein van opvoeding en op het gebied van mannen- en vrouwenwerk. Hoe vaker de vrouwen training krijgen des te beter zijn zij in staat deze ideeën te abstraheren tot een niveau boven hun directe leefomgeving.

Daarnaast bepalen etniciteit, de mate waarin 'tools' beschikbaar zijn om te onderhandelen en de sociaal-economische mogelijkheden van de vrouwen de mate waarin zij in staat zijn de veranderende inzichten door te voeren in de praktijk.

De implementatie van de veranderde inzichten in de dagelijkse praktijk van het leven van de deelnemers aan de training heeft duidelijk te maken met het aanleren van vaardigheden als communicatie, onderhandelen, conflicthantering. Deze onderdelen zijn vaak te vinden in programma's gericht op de versterking van (vrouwen)organisaties en niet zozeer bij de training van individuele vrouwen. Een aantal van de personen van deze organisaties waren mannen. Bij hen is een verschuiving in ideeën en percepties te zien ten aanzien van de rollenpatronen tussen mannen en vrouwen.

3.4.3. Politieke veranderingen

Effecten op politiek terrein in het dagelijks leven van vrouwen zijn gemeten door te kijken naar besluitvormingsprocessen binnen het huishouden tussen vrouwen en hun partner of een andere 'machts'persoon in het huishouden. De respondenten zijn gevraagd hoe zij een bepaalde situatie zouden oplossen wanneer die zich voordoet. De moeilijkheid bij deze methode is dat aangeven hoe je iets 'zou' doen nog niet aangeeft hoe je iets uiteindelijk doet. Daarvoor is het noodzakelijk deelnemers participatief te observeren. Deze tijdrovende methode is hier niet toegepast. In het kader van dit onderzoek is veel meer gekeken naar wat de deelnemers een goede oplossing vinden en waarom. Analyses van de argumenten die aangevoerd worden zijn dan belangrijk.

De respondenten is naar hun mening gevraagd over de mate waarin 'bestuurlijke' participatie op verschillende niveaus voorbehouden is aan mannen of dat daarin ook plaats is voor vrouwen.

Individuele vrouwen

Uit de verhalen van vrouwen waarin zij aangeven hoe zij een potentiële conflictsituatie op zouden lossen kunnen een paar conclusies getrokken worden. Een opvallend verschil was dat de getrainde vrouwen beter in staat leken aan te geven wat de oplossing van het conflict zou moeten zijn dan vrouwen uit de controlegroep. Zij stelden vaker de oplossing centraal dan het probleem. Hun doel hierbij was dat een antwoord gevonden moest worden dat voor beide partijen bevredigend was en het huishouden in zijn geheel ten goede zou komen. Communiceren was hiervoor het toverwoord.

Een voorbeeld: één van de potentiële conflictmomenten waar in de interviews op ingegaan is, betrof een situatie waarin de partner moeite had met betaald werken door zijn vrouw en wilde dat zij haar werkzaamheden zou staken. De vrouw wilde dat niet. Vrouwen die niet deelgenomen hebben aan een programma zeggen eerder dat als hun partner dat verlangt zij met het werk zouden willen stoppen. Van de vrouwen die deelgenomen hebben aan een gendertraining geeft een deel aan dat zij zouden stoppen als dat het huishouden ten goede zou komen, bijv. wat betreft sfeer of opvoeding, maar niet omdat haar partner het wil. Een argument tegenover haar partner is dan dikwijls dat het niet mogelijk is dat zij stopt met werken zonder de economische belangen van het huishouden te schaden en zij zal voet bij stuk houden: 'Je moet wel echt tot een oplossing komen maar ik zou

hem toch zeggen dat ik niet kan stoppen met werken. We redden het dan niet. Het is toch veel beter om het samen te doen. Dat zou ik hem duidelijk proberen te maken. Als hij dan nog niet wil luisteren mag hij me komen vertellen hoe het dan wel moet’.

Ideëën over ‘de juiste’ taakverdelingen veranderen door het volgen van trainingen zoals hierboven is aangegeven. De waarde die vrouwen hechten aan het doorvoeren van wijzigingen is echter niet zo groot. Voor veel vrouwen, zowel getraind als ongetraind, is een ruzie over taakverdeling in het huishouden de moeite niet waard. Voor vrouwen die voor de eerste keer met een training te maken gehad hebben is ‘wat hulp’ van hun partner genoeg. Wanneer beide partners genderbewuster geworden zijn is een gelijke verdeling van taken kansrijker. Dan ontstaat ook het idee: degene die tijd heeft doet het.

Naast conflicten op economisch gebied die zich in een huishouden kunnen voordoen is met de respondenten ingegaan op conflicten die te maken hebben met kinderen. Allereerst is mogelijke onenigheid over het krijgen van (nog) een kind voorgelegd. De respondenten stellen, of ze nu wel of niet deelgenomen hebben aan een training, dat zij uiteindelijk beslissen wat er gebeurt. Ondersteuning van de partner wordt wel van belang geacht om een oplossing bevredigend te vinden. ‘Je moet het met zijn tweeën willen natuurlijk en als jij besluit een kind te krijgen wanneer hij dat niet wil moet je accepteren dat hij weg kan gaan. En als jij niet wilt en hij wel moet je je niet op je kop laten zitten en het niet doen’. Dit onderdeel is bij uitstek een conflict waard want de vrouwen zien een bevredigende oplossing voor beide partijen als noodzakelijk.

Ook is ingegaan op de besluitvorming rondom de opvoeding van kinderen. Hier is nauwelijks effect van de trainingen zichtbaar. Deelnemers aan programma’s en controlegroepen geven min of meer dezelfde antwoorden. Een deel van de vrouwen geeft aan dat de opvoeding iets van twee personen is en dus beide personen akkoord moeten gaan. Een deel van de vrouwen geeft aan in conflicten de opinie van de eventuele partner te volgen om te voorkomen dat zij verantwoordelijk gehouden wordt voor de eventuele negatieve gevolgen. Een paar getrainde vrouwen geeft aan dat zij kost wat kost voet bij stuk zal houden om te voorkomen dat haar dochter ‘hetzelfde krijgt als ik’.

De respondenten zijn in de stellingen ook ondervraagd over de mate waarin zij mogelijkheden zien voor vrouwen om te participeren in (met name politieke) besturen op het niveau van de buurt en het niveau van het land. Hier was wel degelijk een effect te zien van de programma’s. De vrouwen die een gendertraining ondergaan hebben geven aan dat vrouwen in hun idee net zo goed leiding kunnen geven als mannen aan Suriname. Een aanzienlijk deel- groter dan in de controle groep- geeft aan er een voorkeur voor te hebben. Op het niveau van de buurt geven zij echter aan dat mannen ook namens vrouwen kunnen adviseren wat er in de buurt moet gebeuren.

Programma’s die zich richten op de versterking van organisaties

Zoals eerder gezegd zijn de deelnemers aan deze trainingen over het algemeen iets genderbewuster dan de individuele vrouwen. Ze hebben soms al een training gevolgd en zijn vaak al langer actief in ngo’s of sociaal werk. Bovendien beschikken zij veel meer over *tools* om hieraan ook werkelijk invulling te geven. De vaardigheden die zij opdoen in training helpen hen hierbij.

Ten aanzien van de mate van participatie van vrouwen in besluitvorming op het niveau van de buurt en het land was de opinie van de personen die getraind waren duidelijk dat zij vinden dat vrouwen juist op het niveau van de buurt voor hun eigen belangen op zouden moeten komen. Dit is wellicht geen effect van deelname aan de programma’s maar veel meer een reden die hen ertoe gebracht heeft in een buurtorganisatie te gaan participeren.

Conclusies wat betreft ‘politieke’ effecten op het niveau van vrouwen en hun huishouden

Deelname aan besluitvorming in het huishouden

Deelnemers aan programma's waarin aandacht besteed werd aan genderbewustwording hebben andere visies ontwikkeld ten aanzien van machtsvraagstukken die zich binnen huishoudens voordoen. Zonder een visieverandering onder hun directe omgeving of zonder dat zij hun onderhandelingspositie verbeteren (bijvoorbeeld door sociaal-economische versterking) zal hieraan moeilijk invulling gegeven kunnen worden.

Veel van de vrouwen die aan de programma's gericht op versterking van individuele vrouwen meegedaan hebben zijn niet bewust van het belang dat zij participeren in besluitvorming op buurtniveau. Dat is anders voor de programma's die zich op versterking van organisaties richten.

3.4.4. Veranderingen in gezondheid

In verschillende programma's is gezondheid aan de orde gekomen. De heropening van het Consultatiebureau in het programma van Pro Health heeft een positief effect gehad op de gezondheid van vrouwen en zuigelingen in de buurt omdat zij beter toegang hebben gekregen tot zorg op dit gebied. De cursussen over zuigelingvoeding hebben dit verder versterkt. In hetzelfde programma is gestreefd naar het kweken van bewustzijn onder jongeren ten aanzien van gezondheid. Het programma is hier deels in geslaagd doordat er een jongerengroep opgericht is die verschillende activiteiten heeft uitgevoerd maar het is moeilijk gebleken de deelnemers betrokken te blijven houden. J'Uma besteedt aandacht aan gezonde partnerrelaties waar gezondheid een belangrijk deel van uitmaakt.

De gendertrainingen hebben niet specifiek aandacht besteed aan gezondheid van vrouwen maar in de discussies over machtsverdelingen tussen mannen en vrouwen is het indirect vaak wel besproken. Vrouwen zijn zich bewuster geworden dat zij zelf zeggenschap hebben over het hebben van kinderen. In hoeverre zij hieraan invulling geven is echter niet duidelijk. Maatschappelijk percepties over het hebben van kinderen zijn hiervoor net zo goed belangrijk.

Naar geweld is in het onderzoek nauwelijks gekeken. Met name analyse van dit gevoelige onderwerp een langdurige relaties met respondenten vereist. Het onderwerp is in de programma's niet als zodanig aan de orde gekomen maar impliciet wel, bijvoorbeeld bij onderdelen als verhoudingen tussen mannen en vrouwen.

Conclusies wat betreft fysieke effecten op het niveau van vrouwen en hun huishouden

Zeggenschap over vruchtbaarheid en seksualiteit en (contra) geweld

De programma's gericht op individuele vrouwen zijn er in geslaagd vrouwen bewuster te maken van de zeggenschap die zij hebben over hun vruchtbaarheid. De maatschappelijke context biedt echter weinig ruimte om hieraan invulling te geven. Met uitzondering van het programma van Pro Health dat heeft getracht middels voorlichting jongeren bewust te maken is hieraan in de programma's niet gewerkt.

3.5. EFFECTEN OP HET NIVEAU VAN DE BUURT

In de vorige paragraaf is gekeken naar veranderingen op het niveau van vrouwen en hun huishouden. Deze paragraaf kijkt naar veranderingen die vrouwen middels participatie in buurtorganisaties op het niveau van de buurt kunnen realiseren – het zogenaamde tweede niveau uit het ALA-beleid. Voor de programma's die zich richten op individuele vrouwen worden op dit gebied effecten bereikt op het moment dat vrouwen vaker participeren in buurtorganisaties of daarin effectiever participeren. Voor programma's die zich richten op organisaties liggen de effecten in institutionele versterking van de deelnemende organisaties, het beter in staat zijn programma en projecten uit te voeren door deze organisaties en het voeren van een genderbewuster beleid van deze organisaties in de projecten die ze uitvoert en in de eigen organisatie.

3.5.1. Versterking van institutionele capaciteiten

Effecten van programma's die zich richten op individuele vrouwen

De trainingsprogramma's ('vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen', 'basisgendertraining', 'kleinschalige kredieten') hebben niet expliciet tot doel gehad de deelnemers tot participatie in buurtorganisaties te bewegen of hun werkwijze in die buurtorganisatie te veranderen. Binnen de programma's is hiervoor ook geen aandacht. Wel wordt een toename van participatie van vrouwen aan die organisaties als een mogelijk effect aangegeven. Uit de gesprekken met deelnemers is gebleken dat zij na deze programma's te hebben afgerond niet vaker lid geworden zijn van buurtorganisaties. Het merendeel was geen lid van een organisatie voordat ze deelnamen aan het programma en dit is niet gewijzigd. De kennis en vaardigheden die zij op gedaan hebben in het programma waaraan ze deelgenomen hebben is vooral toegepast in hun eigen leven, in huis en misschien uitgebreid tot hun sociale netwerk. De voorbeeldfunctie die zij zouden hebben voor buurtgenoten is niet uit de verf gekomen, tenminste niet 'geinstitutionaliseerd'.

Een reden van dit achterwege blijven van participatie op buurtniveau is dat in de trainingen hiervoor nauwelijks aandacht was. Zoals hierboven al naar voren gekomen is, zijn de meeste deelnemers na het programma nu met name in staat het geleerde toe te passen in hun eigen leven maar zijn zij (nog) niet in staat dit naar een breder maatschappelijk kader te vertalen en hun eigen rol en positie daarin te zien. Dit geldt voor 'genderbewustwordingsprocessen' als ook voor bijvoorbeeld de voorbeeldfunctie van vrouwen die in het programma 'Vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen' participeren. Een automatische overstap van niveau 1 naar niveau 2 door deze vrouwen is niet te verwachten.

Deelnemers aan deze programma's geven aan wel interesse te hebben in een lokaal georganiseerde vrouwengroep. De afwezigheid van een groep in de buurt is reden om hieraan geen inhoud te geven. Ze wachten af tot er een vrouwengroep verschijnt en zien de organisatoren van de training als aanbieder hiervoor. Middels deelname aan een vrouwenorganisatie willen ze verder werken aan hun persoonlijke genderbewustwording. Te verwachten is dat naarmate dit proces vordert ook de vertaling naar concrete veranderingen in de buurt gemaakt kan worden.

Conclusies kwantitatieve deelname van vrouwen in lokale organisaties en mate van hun invloed op het besluitvormingsproces

De programma's zijn er niet in geslaagd een grote betrokkenheid van de deelnemers in lokale organisaties te realiseren. Hiertoe ontbreekt de begeleiding en de druk in het programma. Deelnemers aan de programma's zetten hun nieuwe vaardigheden en bewustwording niet automatisch om in actieve participatie in een buurtorganisatie. Wel hebben de programma's grotere interesse voor deelname aan buurtorganisaties weten te genereren.

Effecten vanuit programma's die zich richten op de versterking van organisaties

Vijf programma's richtten zich op de versterking van vrouwenorganisaties en buurtorganisaties. Soms zijn dit al bestaande organisaties en soms worden ze in het kader van het programma opgericht, zoals bijvoorbeeld beide jongerenorganisaties die in het onderzoek betrokken zijn.

In alle programma's is de versterking van de organisatieskills aan de orde geweest. Onderdelen zoals vergadertechnieken, notuleren en verslaglegging, communicatievaardigheden, werkplannen ontwikkelen en projectmatig werken maken hier deel van uit. Deze onderdelen zouden moeten resulteren in een capaciteitsversterking van de organisaties en daarmee in een hogere 'output' van programma's en projecten, visieontwikkeling en uiteindelijk in het zelfstandig en duurzaam functioneren van organisaties. Hierin zijn de organisaties die deelgenomen hebben lang niet altijd geslaagd.

Er zijn drie fases te onderscheiden in het proces waarbij kennis die in de training overgedragen wordt. De eerste is de overdracht van kennis van de trainer naar de persoon die namens de organisatie

afgevaardigd is. De volgende fase is de overdracht van kennis van de getrainde persoon naar de organisatie die hem of haar afgevaardigd heeft. In de derde en tevens laatste fase worden de kennis en de vaardigheden vertaald naar veranderingen in de organisatie.

De personen die namens de organisatie deelgenomen hebben aan de training hebben zich verschillende vaardigheden eigen weten te maken. Sterker nog, ze hebben deze vaardigheden soms goed in kunnen zetten bij het verbeteren van hun eigen economische positie. Vooral de personen die al langer in een organisatie functioneerden zijn hierin geslaagd. Voor personen die voor het eerst in een organisatie werkzaam zijn is vaak het niveau van de training erg hoog en abstract. Voor een persoon van een organisatie die net is opgericht en die zelf nooit eerder in een organisatie gefunctioneerd heeft en misschien nooit een betaalde baan gehad heeft is het idee dat je op regelmatige basis moet vergaderen en daarbij agenda's en notulen maakt nieuw en het aanleren van die vaardigheden tijdrovend. In veel buurtorganisaties is het opleidingsniveau van de betrokkenen laag en dit bemoeilijkt het proces.

Herhaling van de training is vaak noodzakelijk om hiermee goede effecten te kunnen realiseren. 'Herhalen, herhalen, herhalen zijn terechte toverwoorden. Soms denk je - als trainer - dat ze het nu zouden moeten snappen maar dan blijkt het toch weer moeilijk te zijn om te luisteren in vergaderingen of een goed verslag te schrijven. Het is ook heel belangrijk uit te leggen waarom iets 'moet', wat het nut is van sommige dingen'.

Een goed voorbeeld hiervan is werkplannen maken. Tijdens de training komt aan de orde hoe dat gemaakt wordt en waar het toe dient maar hoe er vervolgens mee gewerkt gaat worden en waarom het belangrijk is dat er een werkplan is komt vaak minder over. Een gevolg is dan dat er een werkplan ontwikkeld wordt maar dat vervolgens niet gebruikt wordt om mee te werken en de organisaties niet los komen van hun ongestructureerde werkwijze. Het vrouwen netwerk Kon Makandra waarin een aantal vrouwenorganisaties participeert slaagt door regelmatig trainingen te geven erin de organisatievaardigheden van de deelnemende organisaties structureel te vergroten.

Met name projectmatig werken en projectvoorstellen formuleren zijn 'moeilijke' trainingsonderdelen die van de deelnemers voorkennis en ervaring met het functioneren van organisaties vergen. Wel is gebleken dat juist dit onderdeel essentieel is voor de verdere ontwikkeling van de organisatie. Het geeft ze ruimte en mogelijkheden om fondsen te werven voor de activiteiten die ze wil uitvoeren. De leden van organisaties die in staat zijn zich deze vaardigheid eigen te maken profiteren hier vaak uitgebreid van.

De overdracht van de kennis en vaardigheden van de vertegenwoordigers van de organisaties naar de organisaties zelf is veel minder voorspoedig verlopen. Een kleine groep van de organisaties heeft de kennis en vaardigheden van de training in hun dagelijkse gang van zaken weten te implementeren. Dit heeft verschillende interne en externe oorzaken.

De belangrijkste oorzaak is het grote verloop van personen in organisaties in Suriname. Dit heeft verschillende redenen: verhuizing naar het buitenland, promotie naar een drukke baan, drang naar een 'eigen' organisatie, conflicten met omgeving, interne conflicten in de organisatie en betrokkenheid van personen in verschillende organisaties. Dit resulteert ten eerste in discontinuïteit in de leiding van de organisaties waardoor structurele veranderingprocessen moeilijk te realiseren zijn. Ten tweede verdwijnt met het vertrek vaak de kennis in de trainingen opgedaan, zeker als deze niet of onvolledig overgedragen is binnen de organisatie.

De overdracht van de kennis van individuen op de organisatie is inderdaad een groot probleem gebleken. Tijdens de trainingen wordt hieraan weinig aandacht besteed en de geplande monitoring van de organisaties na de training komt niet uit de verf. Dit is te wijten aan zowel de organisatie die de training aanbiedt als degenen die erin geparticipeerd hebben. De tijd die van beide partijen gevraagd zou dienen te worden om dit goed uit de verf te laten komen is in feite niet beschikbaar. "Eigenlijk zou je een jaar bezig moeten kunnen zijn met 1 organisatie om echt goed te kunnen begeleiden. Dat is

vreselijk kostbaar, dus werk je in groepen. Dan zijn er opeens 10 organisaties die je moet coachen”. Mede door de sterke begeleiding vanuit de NGO van de beide jongerenorganisaties zijn deze wel in staat gebleken de kennis van de training in te zetten in de organisatie. Echter, hier is gebrek aan continuïteit een groot probleem.

Een volgende factor die de overdracht van kennis naar de werkvloer bemoeilijkt is het trainen van de ‘verkeerde’ persoon, namelijk van een persoon die binnen de organisatie op een plaats zit waar veranderingsprocessen niet in gang gezet worden of die geen macht heeft om anderen te overtuigen van de noodzaak om anders te werken. Personen van de werkvloer hebben niet altijd de macht veranderingen in de visie van het bestuur te realiseren. Dit is in de opzet van de trainingen vaak ondervangen doordat nadrukkelijk aan te geven is voor wie de training bedoeld is. Echter, daarmee is het probleem niet geheel opgelost. Trainen van met name bestuursleden heeft tot gevolg dat er grote verschillen tussen de capaciteiten van de bestuursleden en op de werkvloer ontstaan. Dit betekent dat de kennis en vaardigheden wederom niet door de hele organisatie overgenomen worden.

‘Ik weet wel dat er dingen anders moeten maar ik ben hier alleen en ik heb alle tijd nodig om de ‘gewone’ zaken af te handelen’. Gebrek aan tijd om naast de dagelijkse gang van zaken bezig te zijn met structurele veranderingsprocessen en visieontwikkeling is een probleem. Dit speelt met name in vrijwilligersorganisaties en organisaties waar de financiën om overhead te betalen schaars zijn. Zeker in buurtorganisaties blijven losse projecten de voornaamste activiteiten en ontbreekt een omvattend beleid of een missie.

Deze overdracht – en meer in het algemeen het functioneren van de buurtorganisatie - wordt bovendien niet zelden bemoeilijkt door de strikt-hiërarchische opbouw die sommige buurtorganisaties kennen. Een buurtorganisatie wordt dan geleid door één persoon die beleid bepaald en uitzet. In de buurt kent men soms de naam van de organisatie dan niet maar wel is de organisatie van de heer X of mevrouw Y bekend.

In welke mate wordt de overgedragen kennis nu werkelijk toegepast in de activiteiten van organisaties? In organisaties die de fase van kennisoverdracht van het individu naar de organisatie goed hebben doorstaan gebeurt dit wel maar niet wat betreft alle onderdelen. Vergaderen, agenda opstellen, notulen, verslaglegging en maken van jaarverslagen komen vaak wel van de grond. Het maken van jaarwerkplannen en projectvoorstellen die een abstracte visie over doel en positie van de organisatie vergen zijn onderdelen die hoofdzakelijk alleen door organisaties die al langere tijd bestaan, organisaties die vaker getraind zijn en organisaties die sterk begeleid worden ingevoerd kunnen worden. Communiceren en besluitvormingsprocessen zijn een nog moeilijker te bereiken doeleinden. Binnen organisaties, met name in de professionele (niet-vrijwillige) organisaties is een persoon de duidelijke leider en vaak is die persoon ook degene die een groot deel van het beleid bepaalt.

Conclusies wat betreft institutionele capaciteiten van basisorganisaties

De programma’s voorzien in trainingsonderdelen die essentieel zijn om de institutionele capaciteiten van de organisaties te versterken. In de realiteit blijkt dat de mate waarin deze in de organisaties geïmplementeerd worden niet optimaal is. Dit geldt met name voor de net gestarte basisorganisaties en in mindere mate voor de langer bestaande organisaties die zich op een hoger niveau dan de buurt bewegen.

Er zijn diverse oorzaken aan te wijzen hiervoor, zoals hierboven gebeurd is. Samengevat kan men stellen dat

- de trainingen moeilijk zijn en niet altijd aangepast op het niveau van de groep en dat ze slechts eenmalig gegeven worden, hetgeen te weinig is.
- de kennis te veel bij de individuen die het programma namens de organisaties gevolgd hebben blijft en te weinig naar de organisatie omgezet wordt vanwege gebrek aan aandacht hiervoor binnen de organisatie (tijdgebrek, machtssituatie) en de sterke wisseling van betrokkenen in de organisaties.

Begeleiding van de NGO aan de basisorganisatie die aan de training deel genomen heeft is noodzakelijk om beide oorzaken, althans deels, weg te nemen. Intensieve individuele training en begeleiding leidt tot 'de beste' resultaten maar dit is vanwege de tijdsbelasting en hoge kosten niet altijd een mogelijkheid.

Hierin liggen mogelijkheden in de programmastructuur, de deelnemende basis organisaties en de deelnemers aan het programma zelf. In het volgende hoofdstuk worden die geformuleerd.

3.5.2. Genderbewust beleid in de activiteiten

Naast verbetering van de institutionele capaciteiten van de organisaties kan een effect van de programma's een wijziging van het soort activiteiten zijn dat zij uitvoeren. De organisaties zouden dan meer projecten en activiteiten gaan uitvoeren die juist de mogelijkheden van vrouwen verbeteren.

Een eerste stap erin is expliciete benoeming van doelgroepen van geplande activiteiten. Organisaties die in staat geweest blijken te zijn om de moeilijker onderdelen van de institutionele capaciteitsversterking in hun werk te integreren zullen veel eerder doelgroepen (jonger/ouder, man/vrouw, laag/middel geschoold, vrouwen met en zonder kinderen) formuleren bij activiteiten die ze organiseren en op die manier in ieder geval een doelgroepbewustbeleid voeren. Sommige van hen zijn aansluitend activiteiten gaan organiseren voor doelgroepen die zij niet eerder bereikten, - dat kunnen/zullen dan ook vrouwen zijn. Gebleken is dat dit met name plaatsvindt in die organisaties die een genderbewustwordingstraining gevolgd hebben.

De buurtorganisaties die zich specifiek richten op vrouwen, waren vaak pas net opgericht en bezig met het opstarten van hun werkzaamheden. Zij organiseren vaak wel activiteiten voor vrouwen maar deze zijn vaak gericht op recreatie. Binnen de organisatie bestaan wel steeds meer ideeën over mogelijke programma's maar ze zijn er nog in geslaagd deze te vertalen naar concrete programma's. Uitzonderingen zijn er wel, zoals een buurtorganisatie die een project dat composteren van groenafval ten doel heeft, heeft weten te realiseren in de eigen buurt.

Overigens wordt er soms te gemakkelijk van uitgegaan dat buurten altijd harmonieuze entiteiten zijn en dat buurtorganisaties een gehele buurt vertegenwoordigen. Dat is een misvatting. Leaders van een basisorganisaties worden lang niet door iedereen gewaardeerd. Dit kan tot gevolg hebben dat anderen niet deelnemen in de organisatie. Zeker in Suriname waar personen een sterke stempel drukken op de identiteit een organisatie en persoonlijke verhoudingen zeer fragiel zijn, speelt dit. De aanwezigheid van een vrouwenorganisatie in een buurt wil dus niet zeggen dat alle vrouwen zich bij die organisatie willen aansluiten.

De activiteiten van buurtorganisaties die zich niet specifiek op vrouwen richten blijken niet genderbewuster te zijn geworden. Een eerste vereiste om dit te bevorderen lijkt te zijn het aanbieden van een onderdeel gender-beleid/gendermainstreaming als onderdeel in de training. De andere programma's hadden die wel en bij de deelnemers aan die programma's is wel een verandering in ideeën over gender te bespeuren. Echter, in het geheel van trainingsonderdelen is dit onderdeel - soms ondergesneeuwd geraakt.

In de buurtorganisatie die samen met de NGO- aan de slag gegaan is met lokale buurtverbetering zijn telkens doelgroepen onderscheiden en dit heeft geholpen bij de realisatie van doelgroepspecifieke activiteiten, zoals bijvoorbeeld voor jongeren, kinderen en vrouwen. Hetzelfde geldt voor de jonge vrouwen die middels hun organisatie activiteiten voor die specifieke groep hebben weten te realiseren.

Conclusie

Implementatie van een gendervisie in de activiteiten en het beleid van de organisaties

Een aantal organisaties had een gendersensitief beleid voor aanvang van het programma. De andere organisaties hebben dit niet direct ontwikkeld door deelname aan een programma. Ze zijn wel

begonnen met het benoemen van doelgroepen, een eerste aanzet om te komen tot een gendersensitief beleid.

3.6. EFFECTEN OP HET NIVEAU VAN DE SAMENLEVING

Het door Cordaid beoogde beleid streeft tenslotte naar bevordering van positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving (niveau 3).

In het onderzoek is dat geoperationaliseerd door te zien hoe het netwerk van basisorganisaties is samengesteld, de mate waarin zij betrokken zijn in activiteiten op een breder niveau dan dat van de buurt en welke rol zij hierin spelen. De situatie voor en na deelname aan een van de onderzochte programma's is hierbij het uitgangspunt. Bij de evaluatie van dit onderdeel is hoofdzakelijk gekeken naar de programma's die zich hebben gericht op de versterking van organisaties.

De organisaties die aan één van de capaciteitsopbouwtrainingen hebben meegedaan hebben contacten gelegd met andere deelnemende organisaties. In sommige programma's waren deze van een zelfde aard en achtergrond maar soms waren ze zeer verschillend. Met name in de capaciteitstraining van Projekta participeerden zeer verschillende organisaties. Dit had een positief neven-effect: lokale organisaties bleken goed in staat te zijn contacten te leggen met organisaties die op breder maatschappelijk veld actief waren.

NVB heeft voor de deelnemers netwerkbijeenkomsten georganiseerd om hen zo te leren contacten te leggen met andere organisaties, vrouwengroepen en andersoortige organisaties. Ook de organisaties uit het programma van Forum NGO's hebben de netwerkrelaties met andere organisaties verbeterd.

De meeste buurtorganisaties hadden zowel voor als na het programma hoofdzakelijk contacten met andere organisaties in de buurt. De vrouwengroepen (op buurt georganiseerd) hadden contacten met de NVB of waren vertegenwoordigd in het Kon Makandra Netwerk. Alhoewel op deze manier wel degelijk contacten bestaan tussen lokale organisaties en de bredere samenleving blijft de NGO (NVB of de leiding van Kon Makandra) het belangrijkste aanspreekpunt en wordt deze als de schakel naar die bredere samenleving gezien. Veel organisaties zien de NGO als een belangrijke aanstuurder van hun beleid en als de lobbyist.

Aan de training van Projekta hebben ook organisaties meegedaan die niet op een buurt gericht waren. Zij hebben vaak wel strategische allianties met andere organisaties en een aantal ervan is actief bezig met bijvoorbeeld voorlichting via de kranten. Zij zijn dus wel in staat op een breder niveau te werken. Veel van deze organisaties waren het niveau van basisorganisatie ontstegen en professionaliseren door dit soort trainingen sterk (bijvoorbeeld Stichting Maxi Linder en Stichting Stop Geweld) en zijn daardoor steeds beter in staat het maatschappelijke debat effectief te beïnvloeden. Ze zijn daarentegen niet direct bezig met het terugvertalen van hun activiteiten naar het concrete niveau van de buurt, mede omdat veel organisaties waarmee de contacten gelegd worden op een hoger niveau opereren en het lagere niveau buiten hun werkterrein ligt. Stichting Stop Geweld organiseert bijvoorbeeld geen buurtcursussen o.i.d.

Het programma van Pro Health waarin, op aanvraag van de buurtorganisatie in Abra Broki, samen met de organisatie gewerkt is aan het verbeteren van de gezondheid op lokaal niveau is hierop een positieve uitzondering. De buurtorganisaties is door een bredere maatschappelijke verbinding aan te gaan en de actoren daaruit te betrekken (Pro Health en Diakonessenhuis) in staat geweest de situatie op lokaal niveau te veranderen.

In de Surinaamse context hebben de buurtorganisaties geen bestuurlijk middenveld waarmee zij in contact kunnen treden. Dit verzwakt ook hun 'regionale' betekenis. De centralistische structuur van de

Surinaamse samenleving zorgt er bijvoorbeeld voor dat buurtorganisaties voor het kunnen realiseren van elke voorziening genoodzaakt zijn contacten te leggen met centrale organen; bijvoorbeeld met het Ministerie van Onderwijs. Er is geen lokaal alternatief. Dit betekent wel dat lokale organisaties relatief vaak verbintenissen aangaan met organisaties die behoren tot het bredere maatschappelijke terrein. Deze contacten zijn echter gericht op het realiseren van een enkele voorziening en niet zozeer op langdurige duurzame samenwerkingscontacten.

Zoals hierboven gesteld worden Projekta, Pro Health, NVB en Forum NGO's door de basisorganisaties als belangrijke lobby-clubs gezien. Onze ervaring is ook dat deze organisaties belangrijke actoren zijn in de beïnvloeding van het maatschappelijke debat, wanneer direct of indirect de situatie van vrouwen centraal staat; dit geldt overigens minder voor Forum NGO's. Juist omdat zij (met name NVB) veel contact hebben met groepen aan de basis ontstaan er mogelijkheden waarbij de NGO de verbinding legt tussen de lokale situatie en wensen van/rondom vrouwen en de bredere maatschappelijke context.

Conclusie

Veel basisorganisaties zijn door de trainingen geen 'bredere maatschappelijke verbindingen' aangegaan. Zij zien de NGO als de aangewezen organisatie om voor hun belangen te lobbyen. Wel leggen veel basisorganisaties als gevolg van de training contacten met andere organisaties in de buurt en soms daarbuiten.

3.7. DE GEBRUIKTE METHODOLOGIE

Naast een effectmeting van de programma's die uitgevoerd zijn door de verschillende NGO's is dit onderzoek ook een zoektocht naar methoden om effectmetingen te kunnen uitvoeren. In dit onderzoek hebben wij gebruik gemaakt van:

- interviews met deelnemers aan programma's
- interviews onder controlegroepen
- interviews met vertegenwoordigers van basisorganisaties die deelgenomen hebben aan programma's
- interviews met vertegenwoordigers van de uitvoerende organisatie
- schriftelijke informatie van deelnemende en uitvoerende organisaties

3.7.1. interviews met deelnemers aan programma's

De interviews met deelnemers aan programma's zijn zeer waardevol. Deelnemers zijn de beste informatiebron voor wat betreft de invulling van hun dagelijks leven en de situatie in het huishouden nu en, nagenoeg compleet, in de periode voor de training. Tevens is in gesprekken met hen goed te praten over meningen en visies op zowel de training als allerlei gender-issues. Hierbij is echter geen vertaling naar het verleden te maken. Een nul-meting of base-line studie kan hier veel meer inzicht in geven. Deelnemers zouden dan voor ze beginnen met het programma geïnterviewd worden of juist die onderdelen van hun leven waarop het programma effect wil hebben en met name over hun opinie op genderissues. Opinie vragen leveren de meeste antwoorden op als ze open gevraagd worden en niet van tevoren al 'dichtgetimmerd' zijn. Dan is echter het valideren en vergelijken met andere interviews (en met name die uitgevoerd zijn door andere onderzoekers) moeilijk.

3.7.2. interviews onder controle groepen

Om effecten van programma's te kunnen zien zijn de gegevens van deelnemers vergeleken met die van niet-deelnemers, een controlegroep. In de opzet was de bedoeling dat zowel bij programma's gericht op individuele vrouwen als gericht op groepen een controlegroep gevormd is. Organisaties bleken in de praktijk echter 'onvergelijkbaar' te zijn en daarom is uiteindelijk alleen een controlegroep gevormd voor deelnemers aan programma's gericht op individuen.

Uit onze ervaringen is gebleken dat dit in de praktijk niet geheel voldoet. Op het moment dat de vergelijking van 'neutrale' niet-opinie informatie aan de orde is, is de informatie van de deelnemers aan het programma zelf veel betrouwbaarder en waardevoller. De controlegroepen kunnen wel een indicatie geven van verschuivingen in opinies die als gevolg van deelname aan het programma zijn ontstaan.

In de studie die wij nu uitgevoerd hebben zijn hoofdzakelijk interviews gehouden met individuen. Daarnaast echter is een groepsdiscussie gevoerd met zowel deelnemers als niet-deelnemers. Tijdens die discussie spraken vrouwen zeer open over allerlei gender-issues. Naar onze mening zijn dit soort groepen zeer goed te gebruiken om een algemene state of the art ten aanzien van genderissues te krijgen. Bevindingen onder getrainde vrouwen zouden daar goed tegen afgezet kunnen worden.

3.7.3. interviews met vertegenwoordigers van organisaties

Vertegenwoordigers van organisaties die deelgenomen hebben aan een programma zijn op zich nuttig om inzicht te krijgen in de huidige manier van werken en besluitvorming binnen een organisatie. Het is echter vaak praktisch moeilijk uitvoerbaar want het gaat vaak om zeer drukbezette mensen. Een goed alternatief kan zijn het bijwonen van activiteiten of vergaderingen (participatieve observatie), het bestuderen van jaarverslagen, werkplannen etc. en gesprekken voeren met de persoon die namens de organisatie deelgenomen heeft.

3.7.4. interviews met vertegenwoordigers van uitvoerende organisaties

Interviews met hen zijn cruciaal om inzicht te krijgen in aard, inhoud en verloop van het programma en kunnen ook oorzaken voor wijzigingen tussen opzet en uitvoering aangeven. Verder kunnen zij toegang geven tot de deelnemers aan de projecten.

Appendix 1²

DE GESELECTEERDE PROGRAMMA'S

Vrouwenprogramma's worden uitgevoerd door verschillende NGO's in Suriname. Cordaid ondersteunt in dit verband met name een vijftal NGO's, te weten Godo, de Nationale Vrouwen Beweging, het NGO-Forum, Pro Health en Projekta. Een bestuderen van de bij Cordaid aanwezige dossiers brengt ons op 8 programma's - vaak weer onderverdeeld zijn in subprogramma's en projecten - die een nadere analyse waard zijn. Een omrekening van de totaalbedragen die door Cordaid aan deze meerjarenprogramma's toegekend zijn, laat zien dat het jaarlijks om ongeveer Nf. 800.000 aan financiële ondersteuning gaat.

In het onderzoek zijn in totaal acht programma's van vijf organisaties bekeken. In dit hoofdstuk worden de programma's beschreven.

De programma's zijn onder te verdelen in twee typen; drie programma's die zich enkel richten op individuele vrouwen en vijf programma's die zich richten op de versterking van organisaties. Twee programma's, van Pro Health en het Jonge Vrouwen programma van NVB nemen min of meer een uitzonderingspositie in omdat de programma's meerdere doelgroepen kennen.

A. PROGRAMMA'S DIE ZICH RICHTEN OP INDIVIDUEN

1. Vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen (Nationale Vrouwenbeweging- NVB)

Achtergrond

In 1998 kreeg de NVB goedkeuring voor het programma 'Versterking vrouwenorganisaties' dat zij ingediend had bij Cordaid (dat toen nog Balance heette). Dit 3 jaar durende programma richt zich op stedelijke armen en op kleine boeren. Algemeen doel is het versterken van de capaciteiten van individuele vrouwen en van vrouwengroepen c.q. organisaties. Training, advies en begeleiding beogen hun mogelijkheden te vergroten om zelfstandig 'gender' programma's uit te voeren. In het programma Versterking Vrouwenorganisaties werden drie dan reeds bestaande programma's opgenomen ('Ondersteuning en Begeleiding Vrouwelijke Micro-Ondernemingen', 'Rechtshulp en Rechtsinformatie voor Vrouwen', 'Vrouwen in Niet-Traditionele Vrouwenberoepen') en vier nieuw te ontwikkelen programma's, te weten ('Economische Versterking van Vrouwen' (met het accent op productieactiviteiten en projecten), 'Versterking van Vrouwengroepen aan de Basis', 'Y'Uma Jongeren en gezonde partner relaties' en ten slotte 'Huisvesting voor en door Vrouwen'). Het effectonderzoek is toegespitst op de programma's 'Vrouwen in Niet-Traditionele Beroepen' en Y'Uma Jongeren en gezonde partner relaties'.

Het programma '**Vrouwen in Niet-Traditionele Vrouwenberoepen' (NTVB)** richtte zich op de vergroting aan de basis van economische mogelijkheden van individuele vrouwen, met name alleenstaande moeders, door hen toegangskansen te bieden tot niet-traditionele vrouwenberoepen. Daarmee wilde het ook breken met de traditionele opvattingen over man/vrouw rollen in de beroepsfeer en laten zien dat vrouwen prima in staat zijn een technisch beroep te leren en uit te voeren. Hiermee zou het aantal vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen vergroot kunnen worden. Hiertoe zijn technische trainingen aan vrouwen aangeboden: eerst die van bouwvakker en meubelmaker, daarna automonteur en leerbewerker.

² Deze Appendix is samengesteld op basis van de afzonderlijke rapporten van de onderzoeksters. Er is niet getracht deze verslagen geheel te harmoniseren, zodat het navolgende qua opbouw en verwoording inderdaad bijdragen van vier onderzoeksters bevat.

De opzet van het programma

In 1995 werd gestart met een bewustzijns campagne om bekendheid te geven aan de gedachte van meer participatie van vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen. Dit vond vervolg in de ontwikkeling van een *pilot* project dat als doel had vrouwen in niet-traditionele beroepen op te leiden. In 1997 werd hiertoe allereerst een informatiedag 'Vrouwen in Niet-Traditionele Vrouwenberoepen' gehouden; deze was voorbereid door een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van de NVB, van het Ministerie van Arbeid en van het formeel technisch onderwijs. Deze commissie verzorgde tevens de begeleiding en *follow up* van het te starten *pilot* project. Via de *intake* formulieren die op de open dag werden verstrekt bleek dat de belangstelling van vrouwen voor meubelmaken en metselen het grootst was. Het *pilot* project (1998-2000) richtte zich op trainingen op deze gebieden, ook vanwege de grote behoefte aan werknemers in deze branches. Later werden ook trainingen verzorgd op het gebied van automontage en leer bewerken. In totaal hebben ruim 70 vrouwen de vier trainingen gevolgd. Deskundigheid werd ingehuurd bij het Vakopleidingscentrum van het Ministerie van Arbeid (Stichting Arbeidsmobilisatie en Ontwikkeling-SAO) om het programma uiteindelijk in te kunnen bedden in de formele onderwijsstructuur. De NVB zorgde voor de begeleiding van de trainees en de docenten. Tevens verzorgde zij een gendertraining voor de trainees en het personeel van SAO. Bij dit onderdeel werden de trainees en trainers ingevoerd in de problematiek van gender en sekse en in de aanpak daarvan op de werkvloer. In de begeleiding werd niet alleen aandacht besteed aan het traject van opleiding en stage maar vooral ook aan sociale aspecten als kinderopvang, en aan leefomstandigheden zoals transport, ziektekostenverzekering. De vrouwen die deelnamen aan de training moesten voldoen aan de volgende voorwaarden: leeftijd 16-40 jaar; opleiding minimaal GLO en maximaal LTS en kinderopvang moest geregeld zijn.

Uitvoering van het programma

NVB activiteiten in het kader van het programma 'NTVB'

- bewustzijns campagne (1999). Deze campagne bestond uit een serie van activiteiten met als doel het bewustzijn van de samenleving met betrekking tot vrouwen in de niet-traditionele beroepenwereld te vergroten. Activiteiten bestonden voornamelijk uit het verstrekken van info (via de media) over deze thematiek, maar ook uit het verstrekken van info aan meisjes in de examenklas van het basisonderwijs die hun keus voor het technisch onderwijs zou moeten bevorderen.
- gender training (1999) ten behoeve van cursisten en docenten SAO. Behandelde thema's: arbeidsverdeling, activiteitenanalyse, definitie van gender en genderrollen, arbeidsverdeling, toegang tot en controle over hulpbronnen, praktische en strategische behoeften ten aanzien van gender en kansen en belemmeringen in het bereiken hiervan. Het doel van dit onderdeel was de leerlingen en de docenten in te voeren in de algehele thematiek van gender waardoor de cursisten beter in staat zouden zijn om hun positie als vrouw in de niet-traditionele beroepenwereld te beoordelen en te versterken.
- cursus metselen/bouwwakker en meubelmaken (1999). Aan deze cursus hebben in totaal 30 vrouwen deelgenomen (en 22 hebben die afgerond) . De cursus duurde ongeveer een jaar en bestond uit drie delen. Een gendertraining, een vakoriënterende training en een stage van 3-6 maanden. Bij afronding van de trainingen kregen de deelnemers een certificaat.
- netwerken (1999). Er werd onder meer een netwerk Vrouwen in Niet-Traditionele Vrouwenberoepen opgezet waarin meisjes van de Surinaamse Technische School, het Natin, het Polytechnisch Trainingscentrum, de Technologische Faculteit (Anton de Kom Universiteit van Suriname) en vrouwen met een niet-traditioneel vrouwenberoep participeerden. Doel was om een inventarisatie te maken van het aantal vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen en die vrouwen tot voorbeeld te stellen. Op de eerste bijeenkomst in juni 1999 waar 30 vrouwen aanwezig waren, werden verschillende thema's aan de orde gesteld: rolverdeling in gezin en maatschappij, stand van zaken in het kader van belemmeringen door vrouwen in niet-traditionele vrouwenberoepen. Er werden drie commissies gevormd die ideeën moesten uitwerken over een

open dag in 2000, cursussen voor jonge meisjes en voorlichtingsactiviteiten met betrekking tot niet traditionele vrouwenberoepen. Ook de overheid (Brandweer, Minov) werd bij deze activiteiten betrokken teneinde het draagvlak voor niet-traditionele vrouwenberoepen solide te maken.

- cursus leer bewerken (11 afgerond) en automontage (37 afgerond) in 2000. Duur was 3 maanden. Deze trainingen werden ingelast aan het eind van het *pilot* project omdat er nog wat geld en tijd over was. Bovendien was er volgens de NVB veel vraag geconstateerd naar deze trainingen. De LTS stelde materiaal beschikbaar ten behoeve van deze training. Automontage had het hoogste aantal cursisten vanwege de verwachte hoge verdiensten en de mogelijkheid voor vrouwen om hun eigen auto te repareren. Voor deze cursus werden geen selectiecriteria geformuleerd. De deelnemers moesten een eigen bijdrage betalen. In deze trainingen werk ook een gendertraining ingelast. De cursussen waren sterk praktijkgeoriënteerd. Na afronding van de cursus waren de deelnemers niet in staat zelfstandig het beroep uit te oefenen. Ze hadden zich hoofdzakelijk de basisvaardigheden eigen gemaakt.

De feitelijke doelgroep

De NVB maakte via de media bekend dat de opleidingen tot bouwvakker en meubelmaker (en de overige opleidingen) van start zouden gaan. De radio was voor de meeste cursisten ook dé informatiebron van waaruit zij alle gegevens betrokken met betrekking tot bovengenoemde opleidingen. Cursisten zeiden zeer enthousiast te zijn dat zulke opleidingen ook toegankelijk werden gemaakt voor vrouwen. Dat was een belangrijke prikkel, hoewel veel vrouwen met zo'n opleiding op niet-structurele wijze in hun behoeften wilden voorzien; zie volgende hoofdstuk.

Hoewel de trainingen vooral waren bedoeld voor alleenstaande moeders uit alle etnische groepen, hebben vooral alleenstaande moeders in de leeftijd van 30-40 jaar uit de Creoolse groep meegedaan. Kenmerkend voor deze groep is dat de meeste vrouwen *female heads* zijn of deel uit maken van het huishouden van hun moeder. Gezien hun leeftijd en hun sociaal-economische achtergrond, zou men eigenlijk moeten verwachten dat deze vrouwen niet echt op een baan zitten te wachten in de technische sector. De meeste vrouwen hadden – ook vanwege hun gezinssituatie – reeds een baan en zagen het 'technische' beroep eerder als aanvulling op hun bestaande baan. Zo waren ze in staat om hun *livelihoods* uit te breiden,

Aan de cursus meubelmaken zijn 21 vrouwen begonnen en hebben 15 de cursus afgemaakt. Metselen is door 9 vrouwen opgestart waarvan 7 de cursus hebben afgemaakt. In totaal behaalden 73% van de cursisten de eindstreep. Dat is een goed resultaat: de vrouwen die zich voor de trainingen hadden opgegeven, bleken vooral problemen te hebben met kinderopvang en transport naar en van de trainingslokatie. Aan de cursisten werd een financiële bijdrage gevraagd en dat verklaart misschien waarom relatief minder vrouwen uit de lagere economische aan die trainingen meegedaan hebben.

De deelnemers aan de cursussen metselen en meubelmaken waren laaggeschoold. De technische trainingen waren vooral afgestemd op het niveau van deze vrouwen. De echte ervaringsplek was niet het theoretische deel maar de stageplek, in principe geregeld door de NVB en waar de cursisten met de 'harde' realiteit werden geconfronteerd. Sommige werkgevers hadden aanpassingen op de werkvloer doorgevoerd (o.a. met betrekking tot het toilet en de kleedkamers), maar voor de meeste vrouwen bleef het toch een andere wereld waar ze mee te maken kregen. Op zich werd dat niet als negatief gezien en had dat op zich geen effect op hun motivatie. Voor de trainingen automontage en leerbewerken waren geen selectiecriteria ontwikkeld. Onder de cursisten automontage waren veel vrouwen met meer dan een LTS opleiding.

2. Basisgendertraining (Projekta)

Achtergrond

Stichting Projekta heeft zich tot doel gesteld de bestaande gendergap te laten verdwijnen. Om dit te realiseren is bewustwording noodzakelijk, besef dat de huidige verhoudingen tussen mannen en vrouwen zowel niet rechtvaardig als niet efficiënt zijn. Deze bewustwording zou op twee niveaus bewerkstelligd moeten worden. Allereerst op het niveau van beleidsontwikkeling, zodat een meer gendersensitief beleid ontstaat. Maar om ervoor te zorgen dat beleidsinstrumenten ook werkelijk effect hebben, is bewustwording aan de basis, op het niveau van *grassroots*, ook van belang. “Je bereikt pas een *trickling down* effect als de basis klaar is om te ontvangen”.

Het ontbreken van gender bewustzijn aan de basis verzwakt in de ogen van Projekta het effect van gendersensitieve beleidsmaatregelen. Dit besef heeft geleid tot de ontwikkeling van de basisgendertraining. In de periode 1999-2000 is een *pilot* programma uitgevoerd in de districten Paramaribo, Wanica en Commewijne.

De basisgendertraining richt zich op het creëren van genderbewustzijn bij vrouwen. Het gaat hier om vrouwen die niet (persé) verbonden zijn aan een organisatie. Het programma richt zich dan ook met name op het eerste niveau van de in het generieke beleid van Cordaid onderscheiden niveaus: dat van vrouwen en hun huishouden. Vrouwen zijn een achtergestelde groep in Suriname en oververtegenwoordigd binnen de armen. Wanneer je vrouwen bewuster maakt van hun rol, positie en capaciteiten enerzijds en wat ze daarmee kunnen doen anderzijds, creëer je een basis voor vrouwen om veranderingen in hun leven aan te brengen. Op langere termijn zou je kunnen bereiken dat vrouwen zich meer gaan organiseren (niveau twee) en via die organisaties veranderingen in hun leefomgeving aan te brengen maar het programma heeft dit niet tot doel.

Opzet van het programma

Het programma bestaat uit een participatieve training. Uitgangspunt hierbij is dat de kennis bij deelnemers zelf in huis is. Ervaringen van de deelnemers vormen het uitgangspunt van de training. Theoretische informatie wordt hieraan gekoppeld. De training heeft verschillende onderwerpen behandeld die alle te maken hebben met gender-verhoudingen. Zo is veel aandacht besteed aan taakverdelingen tussen mannen en vrouwen in huis. Hiervoor is bijvoorbeeld gebruik gemaakt van het maken van *daily activity profiles* waarin de deelnemers opschreven welke activiteiten zij uitvoerden in de ochtenduren en wat hun eventuele partner deed. Daarnaast richtte de training zich op denkbeelden over rollen, capaciteiten en positie van mannen en vrouwen. Een methode die hiervoor gebruikt is was ‘plaatsbepaling’. De deelnemers reageerden op stellingen en uitspraken door een bepaalde positie in de ruimte in te nemen. Aansluitend werd dan gediscussieerd over de argumenten die de deelnemers hadden om een bepaalde plaats in te nemen. Communicatievaardigheden en conflicthantering maakten ook deel uit van de training. Pantomime-spelen waarin potentiële conflictsituaties opgelost worden op verschillende manieren zijn een voorbeeld van een methode die hierbij gebruikt is.

Feitelijke uitvoering

De training is uitgevoerd in diverse wijken in Paramaribo, Commewijne en Wanica. In Paramaribo hebben trainingen plaats gevonden in de wijken Ephraïmszegen, Fatima, Hannah’s Lust en Livorno. De deelnemers zijn geworven via bestaande vrouwenactiviteiten in de buurten, en wel via de deelnemers van een knip/naaicursus die georganiseerd was door ‘Un Libi’, een stichting die in samenwerking met het MINOV (Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling) culturele activiteiten organiseert. Deze deelnemers zijn vervolgens weer mensen in de buurt gaan werven. De deelnemers konden zelf aangeven op welke tijd ze de trainingen het liefst wilden volgen en over hoeveel bijeenkomsten ze het trainingsprogramma wilden verspreiden. In totaal zijn in 1999 en 2000 gedurende 24 maanden 8 trainingen verzorgd waaraan totaal 113 vrouwen en 5 mannen deelgenomen hebben.

Zes van de acht trainingsprogramma's zijn gegeven door een vaste trainer, twee door extern ingehuurd trainsters. In de wijken zijn lokale coördinatoren aangesteld. Dit waren de personen die de knip- en naaicursussen verzorgden. De bedoeling was dat zij als co-trainers zouden fungeren. Dat heeft niet gewerkt: de coördinatoren bleken niet in staat de trainingen te verzorgen. Zij hebben uiteindelijk logistieke taken gehad en zijn zo wel actief betrokken geweest bij de mobilisatie van deelnemers. Aan de coördinatoren werden eisen gesteld. Om hun taken uit te kunnen voeren zijn zij getraind en aansluitend gevolgd. Een aantal coördinatoren kon niet voldoen aan de eisen en is afgefallen. Dit heeft effect gehad op het aantal en type wijken waar het programma uitgevoerd is.

De voertaal tijdens de training was Nederlands. De hoofdtrainsters spraken Sranan Tongo, de twee externe trainsters niet. Dit heeft de effectiviteit van de training naar alle waarschijnlijkheid beïnvloed omdat de deelnemers niet alles begrepen hebben wat de trainer aan hen over wilde dragen.

De deelnemers waren over het algemeen enthousiast over de training. Zowel de trainster als de deelnemers zelf geven dit aan. Na even nadenken kan een grote groep deelnemers nog vertellen waar de training over ging en wat voor onderdelen die behelsde. Daarbij wordt het onderdeel 'taakverdeling' en 'wat mannen en vrouwen kunnen doen' het meest genoemd. Een aantal noemt ook nog dat de training ging over hoe mannen en vrouwen in een relatie met elkaar omgaan of om zouden moeten gaan. Dit laatste refereert aan het onderdeel communicatievaardigheden en conflicthantering dat in de training opgenomen is. Regelmatig kwamen bij deelnemers de *hand-outs* van de training op tafel. Voor het overgrote merendeel van de deelnemers was de training een *eye-opener*. Zij waren nog niet eerder bezig geweest met *gender-issues*. Nieuwsgierigheid naar de betekenis van de term gender en interesse om iets te leren leidden de vrouwen naar de training. De opzet van de training zorgde ervoor dat de vrouwen zelf intensief deelnamen. Hun ervaringen en kennis stonden centraal. De uitwisseling van ervaringen tussen vrouwen van verschillende leeftijden en achtergronden is door de deelnemers zeer gewaardeerd.

De training is in één keer gedurende een aantal weken (afhankelijk van de keuze van de groep) gehouden. De training bestond uit 6 dagdelen. Er is geen follow-up gegeven aan de training. Dat was ook niet gepland en de begroting liet dat ook niet toe. Een aantal vrouwen gaf echter aan graag aan een vervolg van de cursus deel te willen nemen of andere leden van het huishouden daarvoor te interesseren (partners bijvoorbeeld). "Toen het net echt leuk werd en je begreep wat er verteld werd en je ook gewend was aan de andere vrouwen stopte het. Dat was jammer, het was fijn om van elkaar te leren en te praten over 'die dingen'. We hebben gevraagd om nog een cursus maar dat kon niet".

Doelgroep

De doelgroep van het programma is breed. Er werden geen voorwaarden gesteld aan de deelnemers. 122 deelnemers zijn begonnen met de cursus. In totaal hebben 113 vrouwen en 5 mannen de training gevolgd en afgerond – een hoog percentage. De deelnemers waren van alle leeftijden en levensfasen. Een grote groep had een LBGO-opleiding of lager. Aan de andere kant was er een opvallend groot aantal leraressen, met een hogere opleiding, die aan de training hebben meegedaan. Dit is te verklaren uit het feit dat deze groep oververtegenwoordigd is bij cursussen die door MINOV georganiseerd zijn en waaruit de deelnemers voor de basis gendertraining geworven zijn. De deelnemers behoorden overwegend tot de volksklasse. In Commewijne bestonden de groepen overwegend uit Javanen, in Wanica was de groep qua bevolkings-samenstelling gemengd en in Paramaribo vooral Creools. Dit is deels te verklaren uit het gegeven dat de wijken die in Paramaribo gekozen zijn, overwegend Creools zijn.

Bij de werving hebben zich meer mensen opgegeven dan er uiteindelijk op de cursus verschenen zijn. Als reden hiervoor gaven de vrouwen de economische situatie in Suriname aan die hen dwong tijd te besteden aan betaald werk in plaats van aan de cursus. Daarnaast is de verwachte moeilijkheid van de training misschien een reden geweest voor enkele vrouwen om af te haken. Ook hebben niet alle vrouwen toestemming van partners of ouders gekregen om aan de training mee te doen. Door Projekta

is tegemoet gekomen in de reiskosten zodat dat geen belemmering kon zijn. Vrouwen die begonnen zijn aan de cursus hebben deze nagenoeg allemaal afgerond.

3. Programma 'Kredietverlening aan kleinschalige economische activiteiten' uitgevoerd door Spaar- en Kredietcoöperatie Godo

Achtergrond en doelstelling

Godo is een spaar- en kredietcoöperatie, opgericht op 10 december 1971 met een ledenaantal van 11.500 per September 2000. Het voornaamste doel van GODO is iedereen de gelegenheid te bieden om op een gemakkelijke en voordelige manier te sparen en te lenen. In 1994 is besloten om de coöperatieve vereniging om te zetten in een coöperatieve bank om in staat te zijn een volledig dienstenpakket aan te bieden. Om de micro- en kleine ondernemers tegemoet te komen is GODO een samenwerking aangegaan met CORDAID als Nederlandse medefinancieringsorganisatie en heeft zodoende fondsen ter beschikking gekregen.

Het programma kredietverlening van GODO aan kleinschalige economische activiteiten is uitgevoerd in een periode van 3 jaar, 1997-1999. Een van de *values* van GODO is mensen in staat stellen een hogere levensstandaard te bewerkstelligen. Met dit oogmerk is een werkgroep micro-ondernemer in Suriname gevormd, bestaande uit het NGO-Forum, de NVB, de Schakel en GODO. Voorafgaand aan het programma is er een seminar georganiseerd voor micro-ondernemers.

De intentie van het programma was om micro-ondernemers toegang te geven tot krediet, zodat zij hun levensstandaard kunnen verbeteren. De doelgroep van het programma waren micro-ondernemers met lage inkomens. Het programma was bestemd voor micro-ondernemers uit alle etnische groepen en er werd geen onderscheid gemaakt naar niveau van opleiding.

GODO heeft drie fondsen voor micro-ondernemers:

- a. Een roulerend fonds voor vrouwelijke micro-ondernemers (maximaal kredietbedrag van Sf. 1 mln met een looptijd van 1,5 jaar)
- b. Een algemeen roulerend fonds voor kleine ondernemers (een maximaal kredietbedrag van Sf. 3 mln. en een termijn van maximaal 3 jaar)
- c. Een roulerend fonds voor micro-ondernemers in het binnenland (een maximale kredietsom van Sf.750.000 met een maximale looptijd van 2 jaar).

Vanuit Godo is de account manager de 'key person' voor de uitvoering van het programma.

De verwachtingen voor wat betreft de resultaten van het programma vanuit GODO waren als volgt:

- op het niveau van vrouwen en hun huishouden – niveau 1 - zal een beter inkomen worden gegenereerd.
- op het niveau van de directe leefomgeving - niveau 2 - werd verwacht dat de micro-ondernemers een voorbeeldfunctie zullen vervullen naar de buurtbewoners toe
- op nationaal niveau – niveau 3- is via de media bekendheid gegeven aan het programma en meegedaan aan o.a. de Women in Bisnis Beurs, wat een positieve reclame was voor het ondernemerschap van vrouwen en zijn ook de initiatieven van vrouwen 'zichtbaar' gemaakt.

Het programma vormde in de beginjaren binnen het geheel van de activiteiten van GODO een substantieel deel van de GODO portefeuille, maar de betekenis nam later af.

De Micro-ondernemers

De micro-ondernemers vragen krediet aan op basis van hun projectbeschrijving. Na beoordeling en goedkeuring worden de fondsen beschikbaar gesteld. De kenmerken van de bedrijven van de micro-ondernemers zijn als volgt: lage technologische graad, arbeidsintensieve activiteiten, veelal onbetaald familiepersoneel, een werknemersbestand van maximaal 10 personen, weinig bezittingen, beperkte productie. De micro-ondernemers zelf worden gekenmerkt door een laag opleidingsniveau (Mulo of lager), het ontbreken van een zakelijke ervaring, een laag inkomen per gezin of als alleenstaande, beperkte mogelijkheden tot reguliere kredietfaciliteiten, het ontbreken van of onvoldoende werkkapitaal, geen of het ontbreken van voldoende herinvesteringen/ spaargelden, “beperkte” afzetmogelijkheden, en het ontbreken van een adequate administratie.

Het type bedrijfsactiviteiten is straatverkoop, marktstalletje, eenvoudige agro-verwerking en productie, *handicraft* productie, eenvoudige reparatiewerkzaamheden, textielverwerking, sierteelt, voedselverwerking.

De voorwaarden en criteria t.b.v. begeleiding zijn: een bestaande micro onderneming van minimaal een jaar, serieuze micro-ondernemer (werkattitude, inzicht in het werk, afspraken nakomen, eigen initiatieven, visie hebben, gestelde doelen bereiken, willen groeien, zelf oplossingen zoeken, flexibel zijn, realistisch denken), het voortbrengen van een concreet product, een kwalitatief product, bereidwilligheid om de betalen voor de kosten van begeleiding (variërend van Sf.10.000-sf. 40.000). Bij de verstrekking van de kredieten is met deze voorwaarden niet altijd rekening gehouden.

De zeven vrouwelijke micro-ondernemers die geïnterviewd zijn, zitten in de leeftijdsklasse van 24 jaar tot 63 jaar en zijn actief in de volgende ‘sectoren’: voedselverwerking, textielverwerking, verkoop van levensmiddelen, recreatie, cosmetica/gifts, trainingen. Van de zeven micro ondernemingen zijn er slechts drie nog operationeel. Deze drie hadden meevallende huurkosten, bijvoorbeeld omdat het pand eigendom is, omdat de activiteiten worden uitgevoerd in een pand met meerdere huizen op het erf waardoor er geen bijkomende kosten zijn voor beveiliging. De andere ondernemingen zijn niet meer operationeel. De verdiensten vielen tegen en de sterke koersschommelingen resulteerde in hoge operationele kosten zoals huur kantoorruimten, inkooprijzen. Daarnaast waren er problemen met de belastingdienst bij de vaststelling van de aanslag. Een groot aantal ondernemsters had problemen met terugbetaling aan GODO. Nog niet alle vrouwen hebben hun lening terugbetaald.

Veel ondernemsters misten begeleiding van GODO op het gebied van administratie en bij het inspelen op veranderde omstandigheden, zoals de economische verslechtering. De begeleiding van de kredietnemers is beperkt gebleven. GODO heeft weinig tussentijds overleg gehad met micro-ondernemers over de voortgang in hun bedrijf. Ook is er geen training voor deze beginnende ondernemers verzorgd of assistentie gegeven op het gebied van administratie

De etniciteit van de micro-ondernemers is redelijk homogeen: 3x creool, 3x gemengd, 1x negerin³. Het opleidingsniveau varieert sterk - van GLO tot universitair. Met name de ondernemingen van de hoger opgeleide vrouwen zijn nu nog operationeel.

De micro-ondernemers onderhouden weinig relatie met het ngo veld en er zijn ook geen netwerkrelaties met andere micro-ondernemers van dezelfde sector.

³ Deze mevrouw heeft expliciet gevraagd haar etniciteit zo op te nemen, omdat zij zich niet kan identificeren met de term creool en zich niet schaamt om negerin te zijn. Creool definieert zij als de mensen die gemengd zijn en daardoor zich verheven voelen.

B. PROGRAMMA'S GERICHT OP DE VERSTERKING VAN ORGANISATIES

4. Programma capaciteitsopbouw basisorganisaties

Achtergrond

Stichting Projekta houdt zich bezig met armoedebestrijding, met name die gericht op vrouwen. De verslechterde economische situatie in de jaren 90 had met name effect op de situatie van vrouwen. Tegelijkertijd was de overheid weinig actief op het gebied van gender en waren herin weinig veranderingen te verwachten. Dit betekende dat de rol van het particulier initiatief, de NGO's, belangrijker zou worden in de ontwikkeling van vrouwen, de bevordering van hun deelname aan het nationaal ontwikkelingsproces en het elimineren van gender - ongelijkheden. Donororganisaties richtten zich in toenemende mate op deze NGO's als partner in de realisatie van duurzame ontwikkeling in Suriname. De NGO's waren niet voldoende uitgerust om deze rol te kunnen vervullen. Hun aantal was beperkt en hun capaciteit onderbenut. Ze hadden grote behoefte aan middelen en aan kader.

Stichting Projekta ontwikkelde een programma dat op korte termijn gericht was op het versterken van basisvrouwenorganisaties en NGO's in hun organisatorische capaciteit. Op lange termijn zouden hiermee vrouwen gelijk en gelijkwaardig participeren in het ontwikkelingsproces. Dit betekent dat de projecten zich met name op het tweede en derde niveau van het generieke beleid van Cordaid richten. In de periode 1996-1998 heeft een pilot programma en een regulier programma gelopen. In de periode 1998-2000 is het programma Capaciteitsopbouw 2 uitgevoerd. In dit tweede programma speelt regionalisering een belangrijke rol. Voor deze evaluatie echter zijn alleen organisaties betrokken uit Paramaribo.

Opzet en uitvoering

De cursus in het kader van dit programma beslaat 18 werkdagen en bestaat uit drie modules: Organisatie en management, Gender en beleid en Projectschrijven. In de eerste module wordt aandacht besteed aan de organisatiestructuur en worden methoden aangereikt om hier verbetering aan te brengen. Onderwerpen die aan de orde komen zijn communicatie binnen de organisatie, een sterkte-zwakke analyse⁴, bestuursvaardigheden, vergadertechnieken, boekhouden en begroten, conflicthantering, spreken in het openbaar etc. Er zijn telkens opdrachten uit de praktijk aan toegevoegd. In het gedeelte over gender & beleid maken de deelnemers kennis met genderanalyses en genderbeleid en krijgen ze training hoe dit in de eigen organisatie te implementeren. In de derde module over projectgericht werken krijgen de deelnemers training in het projectgericht werken. Veel aandacht wordt hierin besteed aan het maken van projectvoorstellen. Het vierde deel beslaat een individuele trajectbegeleiding waarin de organisaties begeleiding kunnen krijgen bij het implementeren van de cursus. In eerste instantie lag het initiatief hiervoor bij de deelnemende organisaties. Dit bleek niet goed te werken. Projekta heeft vervolgens zelf afspraken gemaakt met de organisatie.

Doelgroep

De training is bedoeld voor basisvrouwenorganisaties en voor NGO's. De organisaties zijn via een open inschrijving geworven. Hiervoor zijn advertenties geplaatst en er is veel via-via gewerkt. Het netwerk van Stichting Projekta en de trainers is hiervoor zeer gunstig geweest. Dit heeft geresulteerd in een zeer diverse groep organisaties als deelnemer aan het programma. Het voordeel hiervan is zeker geweest dat organisaties kennis hebben kunnen maken met voor hen onbekende organisaties en personen en van hun ervaringen hebben kunnen leren. Aan de andere kant waren er forse verschillen in niveau tussen de organisaties en kan dat het effect verkleind hebben. Telkens participeerden ongeveer 16 organisaties. In het tweede programma, waar deze evaluatie hoofdzakelijk uit geput heeft, hebben 11

⁴ Via de zgn SWOT methode: Strength, Weaknesses, Opportunities and Threats. ,

organisaties het programma geheel afgerond. De bedoeling was om van de organisaties iemand uit het bestuur en iemand van de werkvloer te trainen. In de praktijk heeft dat anders uitgepakt en hebben vaak mensen vanaf de ‘werkvloer’ de cursus gedaan. In 1997 hebben in totaal 26 personen deelgenomen (62% geslaagd) en in 1998 25 (92% geslaagd). In de programma’s van 1999 en 2000 is een regionale training gehouden in de districten. Deze evaluatie heeft daarop geen betrekking.

5. Versterking vrouwengroepen aan de basis vanuit de NVB

Achtergrond

In het programma ‘Versterking vrouwenorganisaties’ (1998) werd een nieuw te ontwikkelen programma opgenomen: capaciteitsversterking van vrouwengroepen aan de basis. Uitgangspunt van het programma is dat vrouwen geringe toegang hebben tot besluitvorming waardoor ze geen of nauwelijks een rol spelen in het aanpakken van problemen met betrekking tot armoede, ontwikkeling en gender-gelijkheid. Om dit probleem aan te pakken ondersteunt de NVB vrouwen en vrouwengroepen aan de basis door hen de nodige *tools* te geven. Die *tools* variëren van abstracte trainingen (standaard onderdelen zijn gender, leiding geven en organiseren, *confidence building*) tot praktijkgerichte lessen (composteren, plantkunde).

Capaciteitsversterking werd pas in 1998 door Cordaid gefinancierd. Voor dit onderzoek zijn de activiteiten die in 1999 spelen uitgangspunt. Het aantal lidorganisaties dat aan dit programma meewerkt, bedraagt 15, te weten vrouwenorganisatie Pallisadeweg; vrouwengroep Afitso te Sophia’s Lust; vrouwensportgroep Sport Is Onze Lust (SIOL); vrouwengroep Mafondo; vrouwengroep Hanna’s Lust; vrouwengroep Munderbuiten en omgeving; vrouwengroep Y’ uma (Yongu Uma); vrouwengroep Naks (heet ook wel Akuba); vrouwengroep Santo Boma; vrouwengroep Tamana (een nieuwe groep die nog geen training gevolgd heeft; deze groep heeft als controlegroep gefunctioneerd); vrouwengroep Nieuw Amsterdam (niet geselecteerd); vrouwengroep Binnenland (niet geselecteerd); vrouwengroep Pikin Saron (niet geselecteerd); vrouwencoöperatie van imkers “Oni” (niet geselecteerd; vrouwengroep Bernharddorp (niet geselecteerd).

Opzet van de training

De activiteiten van dit programma richten zich op het versterken van bestuurlijke vaardigheden bij bestuursleden van vrouwengroepen aan de basis. Dit gebeurt door training en begeleiding. In totaal worden 15 vrouwengroepen in Groot Paramaribo en 4 vrouwengroepen in het binnenland getraind en begeleid.

De vrouwengroepen worden begeleid door vrouwelijke begeleidsters (vrijwilligers) van de NVB. Het accent van de begeleiding ligt op het bieden van diensten ter versterking van de capaciteiten van vrouwen, vrouwengroepen en andere lokale structuren. Deze capaciteiten vergroten de mogelijkheden om gender-gerichte ontwikkelingsprogramma’s in de eigen buurt op adequate wijze te kunnen uitvoeren en coördineren. In totaal zijn er acht begeleidsters. Deze begeleidsters staan onder supervisie van de coördinator en volgen op hun beurt ook regelmatig trainingen, die meestal door de NVB zelf worden verzorgd. De begeleidsters rapporteren aan de coördinator van het programma en houden regelmatig werkbesprekingen met de coördinator voor het vaststellen en evalueren van specifieke en periodieke werkprogramma’s.

De Feitelijke uitvoering

NVB activiteiten in het kader van het programma ‘Capaciteitsversterking’

1. Cursus Gender + Ontwikkeling. Deze training duurt een weekend, vindt buiten de stad plaats (NAKS Lelydorp of Caribbean Center) en is in 1999 begonnen. Doel is het gender bewustzijn van de deelnemsters te vergroten. Dit moet ertoe leiden dat deelnemsters zowel in hun directe leefomgeving als daarbuiten in staat zijn inzicht te hebben in belemmerende factoren met betrekking tot

vrouwenemancipatie en welke bijdrage zijzelf kunnen leveren om dit te bestrijden. Deze activiteit is op niveau 2, maar heeft trickle down effecten op niveau 1. Behandelde thema's in de cursus zijn arbeidsverdeling, activiteitenanalyse, wat is gender, dynamiek van de gender rollen, toegang tot en controle over hulpbronnen, praktische en strategische behoeften, kansen en belemmeringen, hoe.

2. Cursus *Leiding geven en Organiseren*. Doel is de basisprincipes van leiderschap, planning, besluitvorming, coördinatie en management binnen de organisatie bij te brengen. De cursus beslaat drie weekenden, telkens op zaterdagmiddag en zondagmiddag. Thema's die aan de orde komen zijn: vergadertechnieken, notuleren en verslagen maken, besluitvorming, juridische aspecten van de stichtingsvorm, planmatig werken, conflicthantering, het maken van een begroting, het samenstellen van een activiteitenkalender, bestuurssamenstelling en taakverdeling, samenwerken en onderhandelen. Dit is een activiteit op niveau 2.

3. Cursus *Confidence Building*. Doel is het bevorderen van het zelfvertrouwen van vrouwen wanneer zij in het openbaar moeten treden. Dit leren zij bijv. d.m.v. thema's als spreken in het openbaar, interviewen, assertiviteit, communiceren, leren nee te zeggen, de relatie met de partner, het gezin en de familie. De cursus duurt 10 tot 15 middagen (geen weekenden). De training is op de niveau's 2 en 3 heeft trickle down effecten op niveau 1.

4. Begeleiden van de vrouwengroepen. Doel is de besturen van vrouwengroepen te begeleiden bij het toepassen van de theoretische kennis in de praktijk. Het begeleidingsteam bestaat uit vrijwilligers en staat in direct contact met de vrouwengroepen. De leidsters ondergaan een intensief trainingsprogramma (van gemiddeld 2 jaar) dat hen in staat moet stellen zelfstandig vrouwen te organiseren en te mobiliseren rondom economische, sociale en vraagstukken. Het begeleidingsteam heeft tien taken die zijn neergezet in 'Unit capaciteitsversterking vrouwengroepen Nationale Vrouwengroepen' (augustus 2000). Deze activiteit staat los van het niveau waarop vrouwengroepen worden getraind.

5. Organiseren van netwerkbijeenkomsten met de vrouwengroepen. Accent ligt enerzijds op de bevordering van het saamhorigheidsgevoel van de vrouwengroepen zodat deze groepen sterker staan bij het realiseren van doelen. Anderzijds wordt vrouwengroepen geleerd hoe zij andere organisaties moeten betrekken bij het realiseren van doelen c.q. projecten. Deze activiteit betreft niveau 3. In 2000 zijn netwerkbijeenkomsten in de maanden april en december gerealiseerd. Op de netwerkbijeenkomsten komen de volgende activiteiten aan de orde: gezamenlijke activiteiten, discussies, uitwisseling van informatie en ervaring.

6. Opzetten (in 1999) van een afdeling 'gender en ontwikkeling' in de Vrouwenbibliotheek van de NVB. Dit in samenwerking met het bureau Genderbeleid. Doel: integratie van gender documentatie in de bibliotheek. Het opzetten van een aparte bibliotheek wordt niet beoogd.

7. Evaluatie (in 1999) van de dienstverlening van de Vrouwenbibliotheek. Doel: renovatie en herinrichting van deze bibliotheek.

De feitelijke uitvoering

De doelgroep betrof buurtgerichte vrouwenorganisaties. Met name vrouwelijke bestuursleden in de leeftijd van 35-55 jaar participeren in de training. Zij komen in het algemeen uit een iets hoger sociaal-economisch milieu dan de leden als zodanig, die veelal lagere ambtenaren zijn (ook leerkrachten), maar ook schoonmaaksters, huishoudelijke hulpen. (Vrouwengroepen uit het binnenland, Y'uma, Mafondo, Pikin Saron en Hanna's Lust bestaan echter uit leden die sociaal-economisch zwak zijn). Het grootste deel van de vrouwengroepen heeft LBGO/MULO als opleiding. Een kleinere groep heeft de middelbare school doorlopen. Het betreft hier vooral de leerkrachten. Slechts een klein aantal lidorganisaties heeft een niet-Creoolse achtergrond. Zo is het bestuur van de vrouwengroep Tamana (Doekhieproject) volledig Hindostaans en dat van Pali Wanita aan de Pallisadeweg bijna volledig Javaans). Daarnaast is er 1 'Indiaanse' vrouwengroep. De Marronvrouwen zijn beter vertegenwoordigd.

Momenteel doen 6 (inclusief alle 4 binnenland vrouwengroepen) groepen mee. Verklaring voor de lage participatie van de Hindostaanse groep worden gezocht in verklaringen vanuit de groep zelf, namelijk dat de mannelijke partner nauwelijks goedkeuring geeft aan initiatieven van vrouwen om buitenshuis activiteiten te ontplooiën. Verder wordt, naar zeggen vanuit de Hindostaanse en Javaanse vrouwengroep, eerder aansluiting bij een groep uit de eigen etnische bevolking gezocht.

De NVB heeft via een aantal manieren de bestaande leden verworven. De belangrijkste manier is via 'persoonlijke netwerken' van bestuursleden. Actief netwerken heeft er toe geleid dat enkele basisorganisaties op initiatief van de NVB werden opgericht, terwijl de overige basisorganisaties op eigen initiatief steun hebben gezocht bij de NVB. Die steun was mogelijk dankzij hun eigen netwerken, maar ook dankzij de informatie die hen via de media bereikte over de dienstverlening door de NVB.

In 1998 zijn twaalf vrouwengroepen getraind: (op het onderdeel Gender & Ontwikkeling: 173 personen en op het onderdeel Confidence Building 63 personen). In 1999 zijn 12 vrouwengroepen getraind: (op het onderdeel Gender & Ontwikkeling: 25 personen, Organiseren en Leiding geven 97 personen en op onderdeel Confidence Building: 55 personen). In het afgelopen jaar zijn 14 vrouwengroepen getraind: op het onderdeel Gender & Ontwikkeling 15 personen, op onderdeel Organiseren en Leidinggeven 20 personen en op het onderdeel Confidence Building: 38 personen).

Voor de begeleiding van de lidorganisaties hebben de NVB vrijwilligers een kleine vergoeding ontvangen voor transport naar en van de locatie van waaruit de organisatie opereert. De kwaliteit van deze begeleiding lijkt effect te hebben op het succes van een organisatie. Ook zijn de vaak grote onderlinge opleidingsverschillen tussen de NVB begeleiders van invloed op de mate waarin de basisorganisaties worden begeleid. Een speciaal traject is nu voor de begeleiders uitgezet waarbij die een maat gesneden opleiding krijgen.

6. Programma voor buurtverbetering en gemeenschapsontwikkeling uitgevoerd door de Sektie Buurtorganisatie van het Bureau Forum NGO's.

Achtergrond

Het buurtprogramma is geformuleerd na een nationaal buurtseminar met 19 buurtorganisaties in April 1995. De titel van het seminar was 'Vergroting en professionalisering van de rol van buurtorganisaties bij gemeenschapsontwikkeling en verbetering'. Daarna is er een baseline onderzoek verricht onder 16 buurtorganisaties om beter inzicht te verkrijgen in hun functioneren, werkwijze, activiteiten, projecten en knelpunten.

De doelstellingen van het buurtprogramma waren als volgt geformuleerd:

- Vergroting van de rol van buurtorganisaties bij de duurzame bestrijding van de stedelijke armoede en bij de verbetering en ontwikkeling van de buurten;
- Bevordering van de samenwerking tussen de organisaties en van een gecoördineerde aanpak van het buurtwerk;
- Identificatie van noodzakelijk korte termijn voorwaarden voor buurtverbetering;
- Realisering van ontwikkelingsgericht buurt- en gemeenschapswerk, gebaseerd op zelforganisatie en zelfaanpak van de bewoners

Volgens de coördinator Sheila Ketwaru moest na het uitvoeren van het buurtprogramma de eindsituatie één zijn van zodanig versterkte buurtorganisaties die projectmatig te werken vanuit de participatieve benadering en zodoende beter in staat zijn om in de buurten tegemoet te komen aan de wensen van de bewoners. De strategie van het buurtprogramma is duidelijk capaciteitsopbouw en empowerment van bestuurlijk kader.

Het projectteam voor het voorbereiden van het buurtprogramma bestond uit 7 personen, 4 mannen en 3 vrouwen. Het programma is binnen het geheel van activiteiten van het Bureau Forum NGO's klein in vergelijking met de andere programma's.

De feitelijke uitvoering

Het buurtprogramma is uitgevoerd in de periode Juli 1996 tot en met Juli 1999. De doelgroep van het programma is geweest het (bestuurlijk) kader van de participerende buurtorganisaties. Zestien buurtorganisaties hebben deelgenomen, waarvan twee optimaal hebben geparticipeerd, te weten Stichting Buurtontwikkeling Latour (Stibula) en Albuflo, de buurtorganisatie van Flora B.

De volgende trainingen zijn verzorgd:

1. Organisatievorming en organisatie ontwikkeling
2. Projectidentificatie en –formulering: projectidentificatie en selectie, projectvoorbereiding en formulering, doelgroep participatie bij planning en besluitvorming (doelgroep mobilisatie), genderanalyse en genderplanning
3. Projectuitvoering- en evaluatie: projectcoördinatie en –supervisie, projectuitvoering adhv een werkplan, doelgroep participatie bij de uitvoering, monitoring en evaluatie, rapportage
4. Organisatiemanagement: buurtontwikkeling en duurzame armoedebestrijding, gender en ontwikkeling, organiseren en leidinggeven, doelgroep participatie en zelfwerkzaamheid, vergadertechnieken, administratie
5. Strategisch management.

Verder zijn de buurtorganisaties aangemoedigd om buurtonderzoeken te verrichten en een sociale kaart van hun buurt te maken. Albuflo heeft hieraan invulling gegeven en heeft daardoor beter kunnen inspelen op de noden van de buurt. Zij hebben in de periode van het buurtprogramma de volgende projecten succesvol afgerond: (na-schoolse) opvang van kinderen en jongeren in het trefcentrum Pasinsia, milieu project (deze is

een schoonmaak actie die nu jaarlijks plaatsvindt), project met betrekking tot voedselzekerheid (deze betrof het aanleggen van moestuinen en het verzorgen van cursussen over groente teelt). Bij Stibula zijn er vaste activiteiten die worden uitgevoerd op het gebied van sport en spel (voor jongeren, mannen, vrouwen en seniore burgers). Er zijn dus geen specifieke vrouw georiënteerde projecten.

Tijdens de uitvoering van het buurtprogramma zijn er naast de trainingen studiedagen georganiseerd. Deze zijn weinig bezocht vanwege werkdruk van de weinige medewerkers van de buurtorganisaties. Ook is materiele ondersteuning verleend aan de buurtorganisaties via kleine projecten voor het aankopen van typemachines, meubilair, etc. Volgens de buurtorganisaties waren de trainingen wel relevant, maar was de opzet te theoretisch. Daarentegen waren de fondsen niet toereikend voor het uitvoeren van concrete buurtprojecten die betrekking hadden op de reële noden in de buurten, waardoor de vertaalslag naar de praktijk uitbleef.

Het programma was toegankelijk voor zowel mannen als vrouwen van de buurtorganisaties in de leeftijdsklasse 25 tot 40 jaar. Het waren mannen en vrouwen in verschillende levensfase (werkenden, huisvrouwen, jongeren), maar overwegend van een sociaal-economisch lagere klasse. Het opleidingsniveau van de participanten was daarentegen divers: van ULO tot HBO. De etniciteit van de participanten was overwegend Creools.

De effecten van het buurtprogramma zijn beperkt gebleven vanwege verschillende oorzaken:

- 'Brain drain' binnen de buurtorganisaties zelf, (de getrainde medewerkers hebben een 'betere' baan gevonden of zijn naar Nederland vertrokken);
- De bestuursleden zijn niet bij alle organisaties echt betrokken bij het werk van de buurtorganisatie, waardoor het aspect van *empowerment* verloren gaat.

- De jaarplannen die tijdens de trainingen zijn geschreven zijn niet echt een werkdocument geworden;
- De trainingen aangeboden door het Bureau Forum NGO's waren moeilijk op elkaar af te stemmen, omdat de buurtorganisaties belangstelling hadden voor uiteenlopende thema's. Als de organisaties merken dat 'hun' onderwerp weinig aan bod komt bij de trainingen, dan blijven ze weg;
- Het Bureau Forum NGO's heeft gedurende de uitvoering van het programma haar benadering gewijzigd van een *needs assessment* naar een *sustainable livelihoodsbenadering*. Waarschijnlijk hebben de participerende organisaties de 'omschakeling' niet begrepen en bleven zij uitkijken naar fondsen om concrete projecten – voortgevloeid uit de needs assessment - uit te voeren.

Het buurtprogramma heeft geen noemenswaardige effecten voor vrouwen gehad. Op het niveau van vrouwen en hun huishouden – niveau 1- hebben de vrouwen geen directe economische versterking ervaren, behalve zij die na het volgen van een training een andere baan hebben gevonden. Wat betreft het niveau van de directe leefomgeving – niveau 2 – zijn er geen netwerkrelaties ontstaan met andere buurtorganisaties. Wel is de aanpak op buurtniveau iets gestructureerder. Op het nationaal niveau – niveau 3 – is er geen verandering gekomen in de positie van de vrouwen vanuit de buurtorganisatie naar de bredere samenleving daarbuiten. De buurtorganisaties worden door de mannen vertegenwoordigd bij nationaal gebeuren.

7. Gemeenschaps Gezondheids ontwikkelings programma (Pro Health)

Achtergrond

Achter dit programma ligt de overtuiging dat gemeenschappen/buurtten actief betrokken moeten worden bij de gezondheidssituatie van hun gemeenschap ten grondslag. Oplossing voor problemen op het gebied van gezondheid worden in bijeenkomsten met bewoners en gesprekken met sleutelinformanten gezocht. Daarnaast worden relaties aangegaan met strategische partners binnen het gezondheidsveld zoals artsen, Medische Zending, Regionale Gezondheidsdienst, het Diakonessen Ziekenhuis en de overheid (Bureau Openbare Gezondheidszorg). Het doel is dat er op langere termijn partnerrelaties ontstaan waarin structureel gewerkt wordt aan het identificeren van de problemen binnen de gezondheidszorg en het zoeken naar alternatieve oplossingsmodellen. Dit model is op toegepast in de buurt Abra Broki.

Pro Health fungeert hierin nadrukkelijk als 'facilitator'. Ze faciliteert het proces waarbij partners samen werken aan gemeenschapactiviteiten op het gebied van gezondheidszorg.

Abra Broki is een oude stadsbuurt, een cultureel en etnisch heterogene en sociaal-economisch zwakke buurt. Problemen die deze buurt kenmerken zijn wateroverlast, rattenplagen, armoede, werkloosheid, criminaliteit, drugsmisbruik, gebrek aan recreatie mogelijkheden vooral voor jongeren alsook aan kwalitatieve huisvesting. Een aantal basisorganisaties en religieuze instellingen in Abra Broki hebben getracht een rol te spelen in de buurtontwikkeling waaronder Wijkbeheer Abra Broki. Deze buurtorganisatie is sinds de zeventiger jaren zeer actief in de buurt. .

In het begin van de jaren negentig is het enige consultatiebureau in de buurt gesloten vanwege veelvuldige inbraak. Het gevolg was dat vrouwen en kinderen geen medische controle konden krijgen in de buurt. Op een bepaald moment na veelvuldige pogingen om met behulp van de overheid het bureau open te krijgen is in een krant een advertentie geplaatst door Wijkbeheer Abra Broki waarop Pro Health heeft gereageerd.

Totstandkoming van het programma

Nadat Wijkbeheer Abro Broki contact had gemaakt met Pro Health is een aantal bijeenkomsten georganiseerd met andere buurtorganisaties georganiseerd om de behoeften van de buurt ten aanzien van gezondheidszorg te identificeren. Op basis hiervan is een traject uitgezet waarbij met verschillende actoren activiteiten zijn ontplooid. Allereerst is het Diakonessen Ziekenhuis verzocht te zien wat de mogelijkheden zijn om het consultatie bureau (CB) te heropenen. Daarna zijn de buurtorganisatie en het Diakonessenziekenhuis bij elkaar gebracht om gezamenlijk aan te geven wat hun respectievelijk rol daarin zou kunnen zijn. Uit de gesprekkenronde waarin Pro Health fungeerde als facilitator is de wens van uit de buurtorganisaties naar voren gekomen het CB te heropenen. De buurtorganisatie heeft actief geparticipeerd bij de (her)bouwactiviteiten opgetreden. Er zijn trainingen verzorgd van het CB personeel en de leden van de buurtorganisaties op het gebied van voeding waarin aangezet wordt tot actieve- en bewuste participatie van de buurtbewoners. Bij het bespreken van de problemen van de buurt is door de buurtorganisaties, waarin vooral ouderen participeren, aangegeven dat er activiteiten met jongeren ontplooid moeten worden. Hierop is door Pro Health ook ingespeeld. De buurtorganisaties hebben de jongeren benaderd.

Het programma is op verschillende niveaus uitgevoerd. De algemene doelstelling was het aangaan van partnerrelaties en het vergroten van bewustzijnsontwikkeling ten aanzien van de gezondheid. Mensen moeten inzien dat ze zelfs heel veel kunnen en inzicht kunnen krijgen in hun eigen gezondheidssituatie. In het verlengde hiervan jongeren training en *skills* bijbrengen om hun eigen (gezondheids)situatie te beïnvloeden.

De activiteiten ten aanzien van de eerste doelstelling:

- De heropening van het Cb is gerealiseerd. Het CB personeel heeft trainingen gevolgd van Pro Health over:teambuilding, on the job begeleiding, training vaccinatie zuigelingen, nacholing zuigelingen voeding; on the job training, medisch handelen, communicatie met ouders.
- Verbetering van de infrastructuur van CB.
- Onderzoek naar de vaccinatie graad en voedingstoestand van kinderen in de leeftijdsgroep van 0 - 5 jaar. Op basis hiervan is een project voortgekomen ter verbetering van de ondervoedingstoestand van de kinderen, waarbij 35 gezinnen begeleid zijn;
- Onderzoek naar de visie buurtbewoners met betrekking tot een uitbreiding CB Saron;
- Het opstarten van een overleg structuur met de buurt;
- Algemeen, De subprobleemstelling, het trainen en bijbrengen van skills aan jongeren van Abra Broki waardoor zij kunnen ingrijpen in hun eigen gezondheidssituatie; is uitgevoerd door de volgende activiteiten:
- Organiseren van een gezondheidsbeurs, Jongeren voor Jongeren tesamen met Pro Health; de laatste vervulde een faciliterende rol.
- Een speurtocht “ ken je buurt” voor de doelgroep: 5 – 14 jaar, JvJ/Pro Health;
- Het adviseren en begeleiden van JvJ.
- Training van jongeren ,b.t. de opbouw van hun organisatie; het lopen van stage bij andere jongeren organisaties. Doelgroep leden van JvJ (25 participanten);
- Training van communicatie en groepsvorming. Doelgroep leden van JvJ (10 participanten);
- Interne reorganisatie JvJ;

Doelgroepen

Omdat de totstandkoming van dit programma een open – en explorerend karakter had is van tevoren geen duidelijk omschreven doelgroep aangegeven t.a.v. leeftijd, levensfase, sociaal- economische positie, opleidingsniveau en etniciteit. Als uitgangspunt had men wel de buurtorganisatie aangeduid. Gaandeweg zijn meerdere partners op verschillende niveaus zijn ontstaan.

De eerste partner was het medisch personeel van het CB, de tweede de leden van de buurtorganisatie en daarmee indirect de buurtbewoners en de derde partner de jongeren van de buurt.

Als we de doelgroep jongeren omschrijven, merken we dat het vooral jonge vrouwen zijn in de leeftijdsklasse van 12 – 30 jaar die participeren. Zij behoren tot de volks- en middenklasse en zijn van verschillende etnische afkomst. De opleiding is divers: VOJ, VWO, HBO en Universitair. Sommige van hen hadden reeds kinderen en zijn actief in het arbeidsproces.

8. Y'Uma Jongeren en gezonde partner relaties (Nationale Vrouwenbeweging- NVB)-

Achtergrond

In het begin van de jaren negentig zijn steeds meer jonge vrouwen bij de activiteiten van de Nationale Vrouwen Beweging (NVB) betrokken geraakt. Dit waren met name dochters van leden van de NVB of van collega's van deze leden: vrouwen die hadden meegedaan aan Miss Alida; vrouwen die geparticipeerd hebben in een Women in Business Beurs.

In 1997 is uit oogpunt van professionalisering van de NVB besloten deze jonge vrouwen onder te brengen in een eigen groep zodat beter invulling gegeven kon worden aan hun behoeften. Deze groep is Y'uma (Yung Uma -jonge vrouwen) genoemd. De NVB begeleidt de groep.

Y'uma bestaat voornamelijk uit Creoolse vrouwen die tot de sociaal-economische middenklasse behoren en HBO/Universitair geschoold zijn.

Zoals elke vrouwengroep binnen de NVB heeft ook Y'Uma een inventarisatie van behoeften van de organisatie gemaakt. Y'uma heeft aangegeven inzichten te willen vergroten in het aangaan van relaties. Wat zijn de knelpunten binnen een relatie en hoe kun je daarmee omgaan? Uit onderlinge gesprekken bleek dat ouders een grote rol spelen in de partnerkeuze die de kinderen maken. Deze gedachte werd opgepakt door de NVB en in samenwerking met drs Julia Terborg, expert op relaties vanuit haar vakgebied, werd het projectvoorstel geschreven.

OPZET VAN HET PROGRAMMA

Het programma had tot doel jongeren bewust te maken hoe zij een partner moeten kiezen, wat de knelpunten kunnen zijn binnen een relatie als ook om informatie te verschaffen over factoren die de relatie beïnvloeden. Op langere termijn zou er op basis van de verscheidene workshops voorlichting aan jongeren in de Surinaamse gemeenschap gegeven worden.

In de eerste fase van het project zijn voor de uit te voeren activiteiten vier wijken geselecteerd (Palissade weg, Sophia's Lust, Leiding 18/19 en Naks jongeren) op basis van etniciteit, regio, inkomen en bestaande contacten van de NVB met de buurt. Het was de bedoeling dat de vrouwengroepen jongeren in hun buurten zouden interesseren voor het project. In verschillende sessies zouden de denkbeelden van de jongeren over relaties, sexualiteit, enz. meegenomen worden in de verdere uitwerking van de workshops. In deze fase kwam er al beïnvloeding van het denken van de participanten tot stand.

Via de workshops is de organisatie erin geslaagd om een groep van 28 jongeren te bereiken en het proces van bewustwording op gang te brengen. Om het werk vlot te doen verlopen werd er een stuurgroep samengesteld bestaande uit jongeren van de verschillende wijken. Zij hadden tot taak het coördineren en de logistieke organisatie van de workshops. Een voordeel van deze strategie is dat organisaties skills bevorderd werden. De groep van Y'uma heeft duidelijk aangegeven dat dankzij hun opgedane skills tijdens de capaciteit cursus zij actief hebben kunnen participeren.

De volgende activiteiten zijn uitgevoerd:

- Eerste fase van het project: het voeren van oriënterende gesprekken, het uitvoeren van een enquête in de 4 geselecteerde wijken, Juni 1999.
- Het organiseren van een driedaagse workshop waarbij op verschillende aspecten is ingegaan, zoals zelfkennis, communicatie, gender, socialisatie, geweld. Locatie, Naks Jongeren Centrum. Aantal participanten 30, October 1999.
- Tweede workshop getiteld ‘ Ouder en kind relatie’. Duur twee dagen. Aantal participanten 10, Januari 2000.
- Derde workshop getiteld ‘Geweld’. Duur: een dag. Aantal participanten was 10, September 2000.

De follow up activiteiten moeten nog geschieden. Er wordt getracht workshops te organiseren rond andere aspecten die op de eerdere workshops aansluiten, zoals reproductieve en preventieve gezondheidszorg Soa's en HIV en gender training.

DOELGROEPEN

Dit programma had een duidelijk omschreven doelgroep te weten jongens en meisjes in de leeftijdsklasse van 15 – 30 jaar, ongeacht sociaal economische en etnische achtergrond. De geselecteerde wijken vormden een goede invalshoek om deze doelgroep te bereiken alhoewel dat niet in iedere wijk even voorspoedig verliep. Daarnaast zijn andere organisaties zoals Pepsur (organisatie die zich erop richt jongeren bewust te maken van de gevaren van soa's en aids), stichting Lobi en Surinaamse vereniging van Journalisten betrokken. Deze organisaties zijn vanuit een bepaalde gedachtegang betrokken daar. In totaal hebben 28 jongeren in de leeftijdsklasse van 16 jaar – 25 jaar geparticipeerd. Ze behoorden met name tot de volks- en middelklasse en hadden een opleiding op het niveau van Mulo, VWO en Universiteit. Qua geslacht waren er 9 jongens en 19 meisjes, qua etniciteit 4 Hindostanen, 5 Javanen en 19 Creolen.

DE TERMS OF REFERENCE

EFFECT RAPPORTAGE VROUW GERICHTE PROGRAMMA'S EN PROJECTEN IN GROOT-PARAMARIBO, SURINAME DIE DOOR CORDAID WORDEN GESTEUND

1. Inleiding

Cordaid⁵ is sinds lange tijd actief in Suriname. Inmiddels investeert Cordaid jaarlijks zo'n 3 miljoen gulden in programma's en projecten die door in totaal 20 NGO's uitgevoerd worden. Deze projecten en programma's richten zich op een groot aantal verschillende maatschappelijke velden en doelgroepen. Cordaid baseert haar werkwijze op het door haar ontwikkelde 'generieke' beleid. Hierin stelt ze de problemen en de initiatieven daaromheen van de armen centraal. Daarbij gaat het niet alleen op het oplossen van het probleem maar ook om het creëren van een structuur die de samenleving in staat stelt om zelfstandig, dus na beëindiging van de interventie van de NGO, ingezette processen voort te zetten. Daarom is het van centraal belang dat er een vorm van organisatie gestimuleerd en versterkt wordt.

In de visie van Cordaid dienen organisaties over vaardigheden en middelen te beschikken die hen in staat stellen zelfstandig relaties aan te gaan met andere actoren in die samenleving. In het proces van interventies van de NGO worden effecten op drie onderling samenhangende niveaus bereikt:

- de oplossing van concrete problematiek van armoede en uitsluiting
- versterking van de eigen organisatie die in staat is
- duurzame relaties aan te gaan met andere, relevante, actoren.

In verslagen en evaluaties doen de betrokken NGO's verslag van de uitvoering van hun projecten en programma's. Er is dan ook genoeg kennis en informatie van de formele activiteiten die in het kader van het programma of project zijn uitgevoerd.

Een beschouwing van wat met de projecten en programma's daadwerkelijk bereikt is met betrekking tot de doelgroepen, wat de effecten ervan geweest zijn, ontbreekt echter tot op heden.

Dit onderzoeksproject betreft dan ook een eerste analyse van de effecten van door Cordaid gefinancierde projecten en programma's in Suriname. Het zal zich specifiek richten op de situatie en positie van vrouwen in Groot-Paramaribo.

Deze programma's worden uitgevoerd door een aantal NGO's in Suriname, te weten: Godo, de Nationale Vrouwen Beweging, het NGO-Forum, Pro Health en Projecta⁶. Een doornemen van de dossiers brengt ons op 5 programma's die vaak weer onderverdeeld zijn in subprogramma's en projecten (zie appendix 1). Een omrekening van de totaalbedragen die aan deze meerjarenprogramma's toegekend zijn naar bedragen per jaar laat zien dat het jaarlijks om plm. Nf800.000 gaat.

De analyse die beoogd wordt, richt zich op de veranderingen in de positie van vrouwen op de verschillende niveaus die zich bedoeld - of onbedoeld - gemanifesteerd hebben. Hierbij worden de factoren geïdentificeerd die positieve versterkingen van de effecten vergemakkelijken dan wel bemoeilijken. Daarnaast heeft de analyse een meer methodologisch doel. Er wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van zogenaamde 'terms of reference' waarmee veranderingen op de drie niveaus zoals hierboven beschreven enigszins gemeten kunnen worden.

Deze effecten spelen zich af op het niveau van:

⁵ Ook via haar voorgangers : Cebemo en Balance

⁶ Daarnaast ook door Maxilinder. Hun programma's en projecten worden niet in deze verkenning gezien.

- Versterking van de vrouw en haar huishouden qua sociaal-economische en sociaal-culturele dimensie;
- Versterking van haar positie in de leefomgeving via concrete vormen van lokale (buurt)organisatie;
- Bevordering van positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving.

Het gaat in dit onderzoeksproject nadrukkelijk niet om het waarderen van individuele projecten en de uitvoering daarvan door de betrokken NGO's als zodanig maar veel meer om het beschouwen in algemene zin van de effecten die het beleid van Cordaid middels haar projecten in Suriname genereert en hoe dat, gezien de ervaringen van de NGO's en (potentiële) deelnemers zelf, meer gestalte zou kunnen krijgen.

2. Onderzoeksvragen

Om inzicht te geven in de effecten die de programma's en projecten gesorteerd hebben richt het onderzoek zich op de volgende vragen:

1. Welke vrouw georiënteerde programma's en projecten zijn de afgelopen vijf jaar in Groot Paramaribo uitgevoerd c.q. ter hand genomen?
 - Op welke groepen richten deze zich? M.a.w., wat zijn de verschillen in de doelgroepen voor wat betreft leeftijd, sociaal-economische positie, opleidingsniveau)
 - Wat zijn de doelstellingen c.q. de beoogde effecten en op welke niveaus spelen deze zich af? M.a.w., wat wil men bereiken met het project of programma en hoe past dat binnen de hierboven genoemde drieslag van projectdoelstellingen?
 - Hoe is de formulering tot stand gekomen? M.a.w., wie heeft het initiatief tot het project genomen?
 - Via welke activiteiten wordt getracht de doelstellingen te bereiken?
 - Worden zij gezien als een tijdelijke of als min of meer continue inzet?
2. Een aantal van deze programma's en projecten zal worden geanalyseerd.
 - Hoe zijn c.q. worden deze programma's en projecten gerealiseerd d.w.z.
 - welke activiteiten worden uitgevoerd en op welk van de eerder onderscheiden niveaus?
 - welke groepen hebben deze uitvoering ter hand genomen c.q. participeren?
 - welke mogelijkheden en moeilijkheden doen zich voor bij de realisering van de projecten en hoe kunnen die verbeterd worden?
 - Wat zijn beoogde en niet beoogde effecten van de uitvoering van de programma's en projecten; hierbij zullen met name de effecten op de verschillende niveaus zoals hierboven beschreven, worden gezien, t.w..
 - Versterking van vrouwen en hun huishouden. Het gaat hierbij om veranderingen op economisch, sociaal-cultureel, politiek gebied en op het terrein van fysieke integriteit.

Economisch gaat het dan om verbetering van de welvaartssituatie van de vrouw en van haar huishouden die het gevolg zijn van deelname aan een project (veranderingen en verbeteringen in de arbeidsverdeling; toegang tot en controle over productiefactoren, economische diensten, infrastructuur, werkgelegenheid, inkomen, kennis en kunde t.a.v. werk/beroep)

Sociaal-cultureel om betere toegang en controle over sociale diensten (gezondheidszorg en andere basisvoorzieningen); kennis en inzicht in de eigen situatie en de eigen identiteit; vergroting van de eigenwaarde; veranderingen in beeldvorming over rol en positie van vrouwen.

Politiek om deelname aan besluitvormingsprocessen in het huishouden.

Verbeteringen in de *fysieke integriteit* van vrouwen hebben betrekking op gezondheid; zeggenschap over vruchtbaarheid en seksualiteit en (contra) geweld.

- Versterking van haar leefomgeving via concrete vormen van lokale (buurt)organisatie. Het gaat hierbij om verbetering in de toegang van vrouwen tot buurtorganisaties en de besluitvormingsprocessen daarbinnen. Ten tweede gaat het om versterking van de institutionele capaciteiten van de (buurt)organisatie en de mate waarin deze versterking bijdraagt aan het verbeteren van de directe leefomgeving van vrouwen (op buurtniveau);

- Bevordering van positieve verbinding tussen lokale organisatie en de bredere samenleving waardoor wordt bijgedragen aan verandering van de positie van de vrouw (en haar huishouden) in de samenleving. Hierbij gaat het om de mate waarin organisaties in staat zijn gebleken om op een hoger niveau dan de buurt bij te dragen aan het verbeteren van de mogelijkheden van vrouwen, zowel concreet m.bt. basisvoorzieningen als in de vorm van beleid en bewustwording (besluitvorming op nationaal niveau; invloed op wetgeving en toepassing van wetgeving).

- Welke verklaringen voor het welslagen van de verschillende projecten zijn te geven
 - binnen de opzet van de projecten zelf (doelstelling en strategie; doelgroep en regio; omvang en complexiteit; staf; mate van innovatie; participatie van vrouwen in de voorbereiding en de uitvoering; ondersteuning van projecten)
 - binnen de uitvoering van het project (inzicht en kennis van de omgeving; kwaliteit van de planning; strategie voor uitvoering; beheer; middelen; personeel; participatie en ondersteuning; kwaliteit monitoring en evaluatie)
 - vanwege niet voorziene c.q. anders ingeschatte externe oorzaken (sociaal-economische ontwikkeling; emancipatiebeweging; ontwikkelingsbeleid van de overheid).

3. Uitvoering

Het project wordt als volgt ingericht:

- Een korte literatuurstudie naar evaluatieonderzoek en methoden van effectmeting van m.n. vrouw gerichte projecten.
- Een analyse van de verschillende door Cordaid gesteunde programma's en projecten in Suriname en een selectie van 7-8 programma's en projecten, verdeeld over de verschillende niveaus.
- Gesprekken met de eerste verantwoordelijken van de geselecteerde projecten en programma's.
- Gesprekken in het veld
 - Per project met:
 - de uitvoerders van een project
 - (tien) vrouwen die betrokken zijn/waren bij het project;
 - en
 - vijftientig vrouwen die niet bij een project betrokken waren, uit vergelijkbare groepen als participanten
 - deskundigen m.b.t. inhoud van projecten en 'acceptatie' van projectresultaten.

De gesprekken zullen zowel individueel als in groepsverband plaats vinden. Dit geldt zowel in het veld als met betrekking tot projectverantwoordelijken.

Dit type onderzoek wordt het best uitgevoerd met behulp van een combinatie van zogenaamde participatieve rural appraisals (PRA)-technieken⁷ en meer traditionele technieken. In het onderzoek zullen met name semi-gestructureerde interviews afgenomen worden met met daarin aandacht voor daily-activity-profielen (hoeveel tijd wordt besteed aan productieve en reproductieve activiteiten), toegang-en-controle profielen (wie heeft toegang tot en wie beheert de verschillende bronnen waarover het huishouden beschikt); ranking van prioriteiten; tijds- en trendlijnen. Daarnaast wordt een analyse van de activiteiten van de verschillende buurtorganisaties uitgevoerd en wordt gebruik gemaakt van observatie (van vergaderingen).

4. Planning

Het project zal worden gecoacht door prof. Ad de Bruijne, AGIDS, Universiteit van Amsterdam. In Nederland zal het vooronderzoek en de eindrapportage (op part time basis: 1 dag in de week) met name worden verzorgd door drs. Hebe Verrest, AGIDS, Universiteit van Amsterdam. Het veldwerk en rapportage in Suriname zullen worden uitgevoerd door een viertal onderzoeksters, twee vanuit Suriname, t.w. Marina Eduards en Astrid Runs en twee vanuit Nederland, t.w. Hebe Verrest en Mayke Kromhout. In Suriname zal vrijwel zeker voor de uitvoering van het project van de diensten van het CESWO gebruik worden gemaakt. Dit zal in november worden vastgelegd.

A. Voorbereiding: 1 september tot en met 15 december 2000:

<i>Uitwerking onderzoeksvoorstel</i>	1 week
<i>Werkbezoek in Suriname :</i>	2 weken
<i>Veldwerkvoorbereiding en literatuurverslag :</i>	2 weken

B. Veldwerk in Suriname 2 januari - 5 februari 2001.

<i>Interviews en verwerking gegevens:</i>	22 werkweken (4 onderzoekers à 5 weken en 2 weken coaching)
---	---

C. Rapportage 1 februari tot en met 1 juli

<i>Analyse en rapportage:</i>	5 werkweken
-------------------------------	-------------

⁷ RRA/PRA onderzoekstechnieken zijn ontstaan in de jaren 80/90 uit onvrede met de traditionele technieken en dan met name met de verschillende biases die deze technieken in zich hadden, de hoeveelheid tijd die opzet en verwerking van questionnaires vergden, de beperkte resultaten die deze questionnaires opleverden en de overtuiging dat de kennis van de doelgroep zelf over hun dagelijks leven uitgebreid is en aangewend moet worden. De technieken kenmerken zich door: de centrale positie van de kennis van de locals met de overtuiging dat de onderzoekers van hen moeten leren i.p.v. andersom; de informele setting in het veld; de semi-gestructureerde opzet van technieken waarbinnen veel ruimte is voor flexibiliteit en de lokale situatie centraal staat; de zoektocht naar de optimale verhouding tussen hoeveelheid informatie, relevantie, accuraatheid, hoeveelheid tijd; het hanteren van verschillende manieren en invalshoeken bij het onderzoeken van thema's; focus op variatie en differentiatie in plaats van op gemiddelden; erkenning en weging van mogelijke biases (urban, professional, gender etc.) in technieken; inzet van interdisciplinaire teams; taak voor de onderzoeksteams om onderzoek, analyse, presentatie en leren door de locals zelf te faciliteren; het stimuleren van informatieuitwisseling tussen locals zelf, tussen de locals en de onderzoekers en tussen de locals en organisaties; het stimuleren van bewustwording en empowerment van de locals.

APPENDIX 3

DISCUSSIE AVOND VROUWENBEELDEN

Hieronder is de opzet voor de discussieavond over vrouwenbeelden opgenomen.

Programma discussieavond 6 februari 2001

Locatie: Stadszending
Tijd: 18.00-21.00
Uitnodiging: Per programma 1 deelnemer en 1 persoon uit de controlegroep
Doel: Inzicht krijgen in zelfbeelden van vrouwen en hoe zij de rol en positie van vrouwen in de Surinaamse samenleving zien.

- 18.00 Welkom en korte uitleg achtergrond en doel van de avond (Hebe Verrest)
- 18.05 Kennismakingsspel 1: welk woord past bij jou? (Mayke Kromhout)
- 18.35 Kennismakingsspel 2: interview elkaar (Astrid Runs)
- 19.35 Pauze
- 19.50 Hoofdonderwerp: Wat voor vrouw ben jij? (Hebe Verrest)
- 20.50 Weergeven belangrijkste resultaten
- 20.55 Afsluiting

Openingsspel 'Welk woord past bij jou?'

1. Iedere vrouw noemt zijn of haar naam (hoe ze aangesproken wil worden). Vervolgens noemt ze een bijvoeglijk naamwoord dat hierbij het beste past en geeft aan waarom.
Bijvoorbeeld: Marina Muzikaal, Vera Vriendelijk etc

Doel: 'ijsbreken' en kennismaking. Tevens idee om te zien hoe vrouwen naar zichzelf kijken

Tijd: 30 minuten

2. Vrouwen krijgen allemaal een briefje in een bepaalde vorm geknipt. Ze moeten hun partner (dat is de persoon met hetzelfde figuur) gaan zoeken en die persoon ondervragen in 5 minuten. De vragen zijn:
Wat doe je in het dagelijks leven?
Teken je familie en wijs jezelf hierop aan.
Waar besteed je overdag de meeste tijd aan?
Wat vind je het leukst om te doen?
Wat vind je het minst leuk om te doen?
Wat zou je willen veranderen in je leven?
Hoe kan je dat aanpakken denk je?

Na de 2 keer 5 minuten interviewtijd wordt er kort gepresenteerd.

Tijd: uitleg en partner zoeken: 5 min.; Interview: 2 keer 5 minuten; Presenteren: 40 minuten

Totaal : 1 uur

Doel: kennismaking en verdere introductie op zelfbeelden.

3. Pauze: 15 minuten

Hoofdopdracht

Vrouwen worden in andere groepen gezet: homogeen: deelnemers en niet deelnemers bij elkaar.

4. deelnemers krijgen een lijst met namen van personen en korte beschrijvingen van hun leven. De opdracht is de volgende:

- kijk naar je eigen rol in het gezin. Als je daar naar kijkt, op het leven van welke vrouw lijkt dat het meest?
- kijk naar je eigen rol in de buurt. Op welke vrouw lijkt je het meest?
- kijk naar je rol in de maatschappij. Op de rol van welke vrouw lijkt die het meest?
- Als je nu alles samenneemt, op welke van deze vrouwen zou je het liefste willen lijken? En waarom?

Wij treden op als gespreksleiders: opserveer goed. Wat doet die persoon? Wie neemt het woord, wat zegt men?

Tijd 1: uur

Vrouwenbeelden

1. **Patricia**
Hosselaarster, niet getrouwd, moeder, geen vaste partner; verkoopt sappen, ijsjes etc. aan huis
2. **Tante Mien,**
Moeder, getrouwd, actief bij sociale activiteiten in de buurt, huisvrouw;
3. **Sharon,**
Staflid particulier bedrijf, bestuurslid NGO, getrouwd, (nog) geen kinderen;
4. **Rita**
Huisvrouw, getrouwd, moeder;
5. **Marjorie**
Moeder, alleenstaand, vaste baan bij de overheid, actief bij sociale activiteiten in de buurt;
6. **Marijke Djawalerpersad**
Politica, ongetrouwd, geen kinderen, districtsvrouw, actief op het terrein van vrouwen;
7. **Jenny Simons**
Politica, getrouwd, moeder, arts;
8. **Ninon Brunings**
Onderneemster, ongetrouwd, geen kinderen
9. **Ilse Labadie**
Inmiddels overleden maar in leven getrouwd, moeder, sterk betrokken bij mensenrechten activiteiten in Suriname, managementfunctie particulier bedrijf;
10. **Willie Alberga**
Journaliste, moeder, getrouwd, actief in sociale organisaties, begaan met minderbedeelden en Aids-slachtoffers;
11. **Cynthia McLeod**
Bekend schrijfster, moeder, ex-lerares;
12. **Dokter Sophie Remond,**
Overleden maar in leven de eerste vrouwelijke arts in Suriname, liefdevol, sociaal bewogen, opgeklommen uit een arme familie,
13. **Oprah Winfrey.**
Talkshow hostess, onderneemster, heeft partner, geen kinderen, rijk, sociaal bewogen;
14. **Madonna**
Popzangeres, rijk getrouwd, moeder, vrijgevochten, beroemd;
15. **Hillary Clinton (vrouw van Bill Clinton)**
Politica, beroemd, getrouwd, moeder, zakelijk;